

РОЗДІЛ II. АЗІЯ

Тема 1. Загальна характеристика Азії

Ви дізнаєтеся про:

- склад та особливості ЕГП Азії;
- сучасний стан політичної карти Азії та типологію країн за різними ознаками (формою державного правління, формою державного устрою, рівнем економічного розвитку);
- вплив на ситуацію в Азії інтеграційних процесів (членство в міжнародних організаціях, що іноді ідеологічно різняться між собою) та наявність збройних конфліктів і проявів тероризму;
- специфіку природних умов і ресурсів, структуру та розселення народонаселення Азії;
- особливості стану та тенденції змін економіки країн Азії; причини нерівномірності розвитку її субрегіонів.

Ви навчитеся:

- оцінювати географічне положення Азії як чинник економічного розвитку (на регіональному та країнознавчому рівнях);
- порівнювати ресурсозабезпеченість, працересурсний потенціал, особливості демографічних і урбанізаційних процесів субрегіонів Азії;
- обґрунтовувати закономірності розміщення основних районів добувної, обробної промисловості, сільського господарства та сфери послуг в Азії з позиції впливу проявів глобалізації на міжнародний поділ праці;
- пояснювати виникнення міжнародних конфліктів в Азії та висловлювати власні судження щодо шляхів їх вирішення;
- використовувати наявний комплекс джерел інформації для складання комплексної характеристики країн та субрегіонів Азії.

§ 14. ЕКОНОМІКО-ГЕОГРАФІЧНЕ ПОЛОЖЕННЯ АЗІЇ. СУЧАСНА ПОЛІТИЧНА КАРТА АЗІЇ

ПРИГАДАЙТЕ

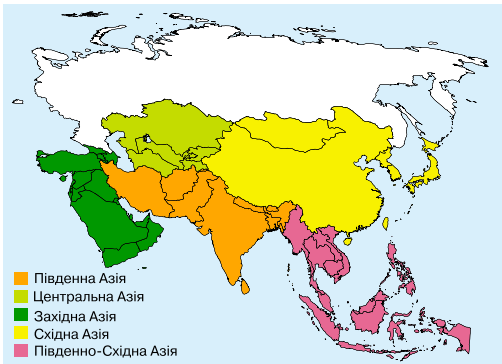
1. Назвіть субрегіони, на які поділяється Азія. Визначте підґрунтя розмежування країн за субрегіонами Азії.
2. Які осередки давніх і середньовічних цивілізацій існували на території Азії? Як вплинула європейська експансія на розвиток країн Азії?
3. У яких країнах і субрегіонах Азії спостерігаються сучасні прояви сепаратизму й тероризму? Які причини їх виникнення?

● **Економіко-географічне положення. Склад регіону.** Азія – частина світу, що майже повністю лежить у Північній півкулі і займає східну частину материка Євразія, у басейнах Атлантичного, Індійського і Тихого океанів, а також острови й архіпелаги, найбільшими з яких є Зондський архіпелаг, Японські, Тайвань, Хайнань, Андаманські, Шрі-Ланка, Кіпр та інші. Площа Азії (без РФ, яка за класифікацією ООН віднесена до Європи) – близько 30,3 млн км², площа островів – понад 2 млн км².

ЕГП Азії характерні такі особливості:

- 1) більшість країн має вихід до морів Тихого, Індійського і Атлантичного океанів, де проходять важливі міждержавні торговельні шляхи;
- 2) менш вигідне географічне положення мають країни, що є внутрішньоконтинентальними (10 країн – Вірменія, Узбекистан, Киргизстан, Афганістан, Монголія, Лаос, Непал тощо), хоча завдяки прокладанню Євразійського сухохідного мосту між Азією та Європою («Новий Шовковий шлях», відкритий з 2015 р.), ТГП цих країн значно поліпшиться;
- 3) державні кордони багатьох країн проходять чітко вираженими природними межами (наприклад, Гімалаї), які іноді перешкоджають розвитку економічних і культурних зв'язків;
- 4) спостерігається складна геополітична ситуація в ряді субрегіонів (Західна, Південна і Східна Азія) і між сусідськими країнами (наприклад, арабо-ізраїльське протистояння, Пакистан–Індія тощо).

Азію поділяють на п'ять субрегіонів (мал. 47), що відрізняються один від одного комплексом природних, історичних, культурних, релігійних чинників. Безумовне лідерство за площею території, чисельністю населення та економічним потенціалом належить Східній Азії, друге місце за чисельністю населення і виробництвом ВВП посідає Південна Азія, а найбільша кількість країн і збройних конфліктів властива для найнестійлішого азійського субрегіону – Західної Азії (традиційно називають Південно-Західна).

Мал. 47. Субрегіони Азії за класифікацією ООН

● **Політична карта Азії.** У давнину в Азії існували могутні імперії, що визначали хід світової історії, однак сучасна політична карта сформувалася переважно в Новий і Новітній часи. Колонізація Азії розпочалася

наприкінці XV ст., коли Васко да Гама відкрив морський шлях до Індії. До 1900 р. майже 55 % території Азії займали колоніальні володіння, що належали Великій Британії, Нідерландам, Португалії, Франції, Японії, Росії тощо. У колоніях Азії мешкало понад 90 % азійського населення. Розпад колоніальної системи завершився після Другої світової війни.

Сучасна політична карта Азії складається із 47 незалежних держав (табл. 1) і понад 10 залежних територій. Більшість азійських держав – унітарні республіки, федеративний устрій мають 7 країн (Пакистан, Малайзія, ОАЕ, Індія, Ірак, Непал, М'янма). В Азії збереглася найбільша у світі кількість монархій (13), причому дві з них є виборними монархіями (Малайзія та ОАЕ).

Таблиця 1. Особливості складу Азії

Ознаки	Розподіл країн за групами
Кількісні характеристики складу	
Розміри території (площа)	2 – <i>гіганти</i> (Китай, Індія); 5 – <i>великі</i> (Казахстан, Саудівська Аравія, Індонезія, Іран, Монголія); 6 – <i>значні</i> (Пакистан, Туреччина, М'янма, Афганістан, Ємен, Таїланд); 16 – <i>середні</i> (Туркменістан, Узбекистан, Ірак, Японія, Малайзія, В'єтнам, Оман, Філіппіни, Лаос, Киргизстан, Сирія, Камбоджа, Бангладеш, Таджикистан, Непал, КНДР); 13 – <i>малі</i> (Південна Корея, Йорданія, Азербайджан, ОАЕ, Грузія, Шрі-Ланка, Бутан, Вірменія, Ізраїль, Кувейт, Тімор-Лешті, Катар, Ліван); 2 – <i>невеликі</i> (Кіпр, Бруней); 3 – <i>карлики</i> (Сінгапур, Бахрейн, Мальдіви).
Чисельність населення (на 2017 р.)	7 – <i>гіганти</i> (Китай, Індія, Індонезія, Пакистан, Бангладеш, Японія, Філіппіни); 6 – <i>великі</i> (В'єтнам, Іран, Туреччина, Таїланд, М'янма, Республіка Корея); 9 – <i>середні</i> (Ірак, Афганістан, Непал, Малайзія, Узбекистан, Саудівська Аравія, Ємен, КНДР, Шрі-Ланка); 19 – <i>малі</i> (Казахстан, Сирія, Камбоджа, Азербайджан, Таджикистан, Йорданія, Ізраїль, Лаос, Ліван, ОАЕ, Сінгапур, Киргизстан, Туркменістан, Грузія, Оман, Вірменія, Монголія, Кувейт, Катар); 6 – <i>карлики</i> (Бахрейн, Тімор-Лешті, Кіпр, Бутан, Бруней, Мальдіви).
Якісні характеристики складу	
ФДП	13 – <i>монархій</i> (Японія, Бруней, Малайзія, Камбоджа, Таїланд, Бутан, Йорданія, Кувейт, Катар, ОАЕ, Саудівська Аравія, Бахрейн, Оман); 34 – республіки різного типу.
ФДУ	7 – <i>федерацій</i> , 40 – <i>унітарні</i> .
Рівень економічного розвитку	3 – <i>економічно розвинуті</i> (Японія, Ізраїль, Кіпр); 11 – <i>країни з перехідною економікою</i> (Грузія, Вірменія, Азербайджан, Казахстан, Киргизстан, Туркменістан, Таджикистан, Узбекистан, Монголія, Туреччина – економіка якої тривалий час набувала європейської орієнтації, Китай – модель-симбіоз ринкових відносин і планово-регульованої економіки); 33 – <i>країни, що розвиваються</i> .
ІЛР (на 2017 р.)	11 – <i>дуже високий</i> (Сінгапур, Японія, Республіка Корея, Ізраїль, Бруней, Кіпр, Катар, Саудівська Аравія, ОАЕ, Бахрейн, Кувейт); 16 – <i>високий</i> (Оман, Казахстан, Малайзія, Іран, Грузія, Туреччина, Шрі-Ланка, Ліван, Азербайджан, Вірменія, Йорданія, Таїланд, Китай, Монголія, Мальдіви, Узбекистан); 16 – <i>середній</i> (Туркменістан, Індонезія, В'єтнам, Філіппіни, Киргизстан, Ірак тощо); 3 – <i>низький</i> (Сирія, Ємен, Афганістан). Відсутня у звіті КНДР.

Азія залишається політично дуже неспокійною частиною світу. У наші дні відбувається понад 30 конфліктів у 16 країнах. Особливістю війн ХХІ ст. стала небувала збройна активність радикальних ісламістів, які ведуть справжні терористичні операції в Афганістані, Іраку, Ірані, Ємені, Лівані, Сирії, Таїланді, Філіппінах, Туреччині, Пакистані. З початку ХХІ ст. в Азії у цих кривавих конфліктах загинуло понад 540 тис. осіб.

Періодично набуває сили індійсько-пакистанський конфлікт і християнсько-мусульманське протистояння в Лівані. Після виведення радянських військ з Афганістану (1989 р.) у країні так і не було встановлено миру й досі триває громадянська війна. З 2003 р. відбувається американсько-англійська інтервенція до Іраку з метою впровадження демократичних свобод. Навесні 2011 р. розпочався військовий конфлікт на території Сирії, спочатку як локальне цивільне протистояння проти існуючої державної влади в країні, що потім переросло в регіональний конфлікт, до якого були залучені не лише держави Близького Сходу, а й світові держави (США, Росія, Велика Британія та ін.). Цей кривавий конфлікт спричинив масовий потік біженців (за попередніми оцінками, до 4,8 млн осіб) переважно в Туреччину та країни Європи.

Найкровопролитнішим і найдовшим конфліктом в азійському регіоні стало арабо-ізраїльське протистояння. Це конфлікт між рядом арабських країн, а також арабськими воєнізованими радикальними угрупованнями та Ізраїлем, пов'язаний з домаганнями обома сторонами території Палестини (мал. 48).

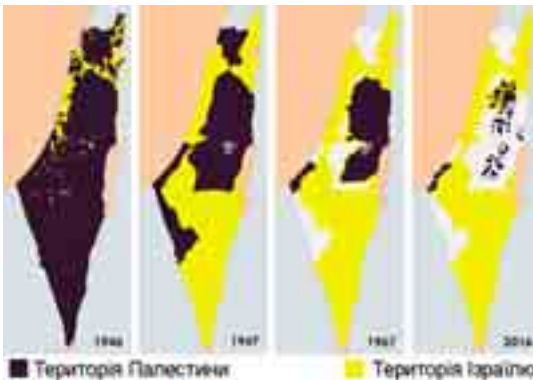

ПОМІРКУЙТЕ

1. За допомогою тематичних карт атласу визначте регіони Азії, у яких: а) максимальна кількість (або немає взагалі) монархій як форми державного правління; б) найбільша кількість федеративних держав (або всі унітарні); в) найбільш однотипні (або найбільш контрастні) держави за рівнем економічного розвитку. 2. Який субрегіон Азії має найвищу активність суспільно-політичних подій? Які причини такої нестабільності життя країн цього субрегіону?

• **Міжнародні організації в Азії.** Міждержавні організації в Азії були створені після Другої світової війни, коли більшість країн отримали незалежність і можливість солідарно виступати на міжнародній арені.

У системі регіональних відносин найбільш вагоме місце посідає *Асоціація держав Південно-Східної Азії* (АСЕАН), що була утворена п'ятьма державами (Бруней, Індонезія, Малайзія, Таїланд, Філіппіни) у 1967 р., а згодом до неї вступили В'єтнам, Камбоджа, Лаос, Сінгапур і М'янма. Основні цілі організації – сприяння регіональному співробітництву в економічній, соціальній та культурній сферах з метою зміцнення миру в регіоні. Штаб-квартира організації міститься в Джакарті (Індонезія). Для країн АСЕАН характерні політична співпраця і постійні зовнішньоекономічні зв'язки.

Мал. 48. Динаміка зміни територій під час арабо-ізраїльського конфлікту

Визначним прикладом міжурядової організації на теренах Близького Сходу є *Ліга арабських держав (ЛАД)*, що була створена 1945 р. в Каїрі Єгиптом, Сирією, Іраком, Ліваном, Йорданією та Саудівською Аравією. Нині ж до неї входять 22 держави ісламського світу, з яких 12 є азійськими (Ірак, Саудівська Аравія, Ємен, Сирія, ОАЕ, Йорданія, Ліван, Палестинська Автономія, Кувейт, Оман, Катар, Бахрейн). ЛАД бере участь у політичних, економічних, культурних і соціальних програмах, спрямованих на сприяння реалізації інтересів своїх держав-членів.

Запитання і завдання

1. Назвіть риси економіко-географічного положення країн і субрегіонів Азії. Які позитивні зміни характеризують транспортно-географічне положення сучасних країн та регіонів Азії?
2. Використовуючи інформацію параграфа, визначте найтипівші ознаки (за якісними та кількісними параметрами) для країн Азії.
3. У зв'язку із чим Азія набула сумної слави як регіон збройних конфліктів та проявів тероризму? Які азійські країни можна назвати політично стабільними?
4. Які процеси визначають напрямки і цілі інтеграції країн Азії? Чи можна назвати АСЕАН прототипом Євросоюзу? Відповідь обґрунтуйте.

§ 15. ПРИРОДНІ УМОВИ І РЕСУРСИ АЗІЇ. НАСЕЛЕННЯ

• **Природні умови і ресурси Азії.** Азія – найконтрастніша за абсолютними значеннями висот частина світу. На її території розміщені найвища вершина світу Джомолунгма (Еверест, або Сагарматха) в Гімалаях, найглибші рифтові западини, які зайняті озерами (оз. Мертве море, рівень якого на 392 м нижче рівня Світового океану).

В Азії дуже строкатий *рельєф*, у якому переважають гори і плоскогір'я (близько $\frac{3}{4}$ від усєї площі), найвищі з яких зосереджені в Центральній і Східній Азії. Основні гірські системи: Гімалаї, Каракорум, Памір, Тянь-Шань, Гіндукуш, Кунь-Лунь, Кавказ тощо. Близько 25 % площі охоплюють рівнини (Західносибірська, Велика Китайська, Месопотамська, Індо-Гангська тощо).

Сучасне зледеніння характерне для багатьох гір (Памір, Тянь-Шань, Гіндукуш, Гімалаї), значно більше, ніж в інших частинах світу. Велика роль вулканізму, який створив великі лавові плато, ланцюги молодих вулканічних конусів. Потужні вулкани поширені на Філіппінських і Зондських островах, Кавказі, Іранському нагір'ї тощо. Найвищий вулкан Азії – Демавенд (5610 м) на півночі Ірану в хребті Ельбурс, другий – Арарат (5166 м) на Вірменському нагір'ї, а вулкан Кракатау в Зондській протоці належить до категорії найкатастрофічніших. Азія характеризується високою сейсмічністю.

ПРИГАДАЙТЕ

1. Від яких чинників залежить рівень ресурсозабезпеченості країни чи регіону?
2. Назвіть основні кліматотвірні чинники. Як впливають великі розміри материка Євразія та переважаання гірського рельєфу на формування клімату внутрішніх територій Азії?
3. Порівняйте місця розташування давніх цивілізацій Азії з районами сучасної максимальної густоти населення в регіоні. Поясніть причини збігу давніх і сучасних ареалів розміщення великих концентрацій населення.

Мінеральні ресурси Азії багаті й різноманітні:

- ▶ нафтогазові басейни країн Перської затоки (≈50 % сумарних світових запасів), Центральнаазійський (родовища природного газу Узбекистану і Туркменістану), Зондський. Великі запаси нафти розвідані в Північно-Західному Китаї (провінція Ганьсу), Індії, Азербайджані тощо;
- ▶ вугільні басейни: Північно-Східний в Китаї (1 місце у світі), Карагандинський у Казахстані, Східний в Індії;
- ▶ рудні ресурси (Китай, Індія, Казахстан, Іран, Монголія), а саме: поклади залізних руд є в Казахстані, Китаї, КНДР та Індії; в Грузії та Індії – родовища марганцю; у північно-західній частині Казахстану, Туреччині, на Філіппінах і в Ірані зосереджені родовища хромових руд; з Тихоокеанським олов'яним поясом пов'язані родовища марганцю, вольфраму, молібдену, олова, сурми, ртуті й інших металів. Найбільші їх запаси – в Китаї, Північній Кореї, Монголії, М'янмі, Таїланді, Індонезії; на мідні руди багатий Казахстан; великі родовища бокситів розташовані в Китаї, Індії, Індонезії; золота – у Китаї, Центральній Азії;
- ▶ запаси калійної солі значні в Ізраїлі та Йорданії (Мертве море).

Величезна протяжність суходолу, безліч бар'єрів і замкнутих западин створюють велике розмаїття **кліматичних умов**. З півночі на південь в Азії (без Росії) представлені кліматичні пояси: від помірного до екваторіального. Восени поблизу східноазійських берегів нерідко проходять тропічні циклони (тайфуни), що супроводжуються ураганними вітрами, зливами та повенями.

Мал. 49. Найсолоніша водоїма суходолу – Мертве море (300–350 ‰)

Азія володіє великими і потужними **річковими системами**. До Тихого океану течуть Янцзи (найдовша в Азії – 5800 км), Амур, Хуанхе, Сіцзян, Меконг, Менам; до Індійського океану – Інд, Ганг, Салуїн, Іраваді, Брахмапутра, а також Шатт-ель-Араб, що утворюється злиттям Тигру і Євфрату. До внутрішніх безстічних басейнів Каспійського та Аральського морів, а також оз. Балхаш належать річки Кура, Амудар'я, Сирдар'я, Ілі. У річок районів мусонного клімату максимум витрат води припадає на літо; річки середземноморських субтропіків, якщо вони не мають снігового живлення в горах, улітку міліють, а іноді навіть пересихають; в екваторіальних широтах річки повноводні упродовж року. Серед **озер** найбільші – Каспійське море (368 тис. км²) і Аральське море, яке зараз здебільшого пересохло і його рівень сильно знизився (зона екологічного лиха), оскільки Сирдар'я і періодично Амудар'я вже не впадають в озеро. Особливо відомим є Мертве море (мал. 49).

ПОМІРКУЙТЕ

Користуючись шкільним атласом, знайдіть і поясніть закономірності розміщення: а) басейнів видобутку нафти та природного газу (Перська затока, Центральнаазійський, Зондський); б) кам'яновугільних басейнів (Карагандинський; Північно-Східний у Китаї; Східний в Індії); в) басейнів чорних (залізних руд у Китаї, Індії, Казахстані) та кольорових металів (мідних – Казахстан, Монголія, Іран, олов'яних – Китай, Малайзія, вольфрамівих руд – Китай).

Чимало річок володіють величезними запасами *гідроенергії*, яка у великих масштабах використовується в Японії, КНДР, Китаї. При будівництві ГЕС в Азії створені великі водосховища (Китай, Індія, Центральна Азія). Річки та озера – важливі транспортні шляхи. *Ліси* охоплюють порівняно невелику площу (лісистість – 20 %), тому за показником забезпеченості лісами (0,2 га на людину) Азія посідає останнє місце у світі. Ліси зосереджені переважно у вологій екваторіальній зоні Південно-Східної Азії (мал. 50). На Азію припадає понад $1/2$ світового виробництва деревини твердих порід. Малопродуктивні землі становлять близько 40 % азійської площі, переважно це пустелі й напівпустелі.

Мал. 50. Поширення лісів в Азії

• **Демографічна ситуація в Азії.** В Азії мешкає понад 60 % населення Землі. Для більшості азійських країн характерні високі показники народжуваності і смертності, а отже, низький *природний приріст*. Епідемії та стихійні лиха ще більше погіршують ситуацію. З початком певних соціально-економічних реформ поліпшується якість життя, кращим стає медичне обслуговування, і це сприяє істотному зменшенню показників смертності. Найвищі темпи приросту населення спостерігаються традиційно в країнах Західної та Південно-Східної Азії (табл. 1).

Хоча *тривалість життя* в країнах Азії щороку поступово збільшується, на сьогодні спостерігаються дуже широкі розбіжності в цих показниках. Найдовше живуть у Східній Азії (Японії, Гонконзі, Південній Кореї), найменше – в економічно відсталих азійських країнах (табл. 2). Для статевої структури населення Азії характерне традиційне переважання чоловіків.

Таблиця 1. Природний приріст у країнах Азії (на 2017 р.)

Країна	Природний приріст (%)
Сирія	7,9
ОАЕ	2,4
Сінгапур	1,8
Ізраїль	1,5
Індія	1,2
Індонезія	0,9
Туреччина	0,5
Китай	0,4
Японія	-0,2
Ліван	-1,1

Таблиця 2. Очікувана тривалість життя у країнах Азії (на 2017 р.)

Країна	Тривалість життя (роки)
Японія	85,3
Сінгапур	85,2
Ізраїль	82,5
Грузія	76,4
Туреччина	75,0
Індонезія	73,0
Індія	68,8
Афганістан	51,7

Щодо впровадження заходів *демографічної політики*, то усі азійські країни можна поділити на три групи:

1) країни, що активно проводять політику планування родини і досягли певних результатів (Китай, Індія, В'єтнам, Південна Корея, Сінгапур, Малайзія);

2) країни, які проводять демографічну політику дуже повільно (Туреччина, Філіппіни);

3) країни, у яких практично не здійснюють заходів планування родини (переважна кількість мусульманських країн).

• **Етнічний та релігійний склад населення.** Азія надзвичайно різноманітна за *національним складом населення*. Тут розселено кілька сотень народів, що належать до багатьох мовних сімей і груп:

- народи, що розмовляють мовами *індоєвропейської сім'ї*, представлені індоарійською (хіндустанці, бенгальці, біхарці, пенджабці), іранською (перси, афганці, курди, осетини), вірменською і грецькою групами;
- *кавказьку мовну сім'ю* представляють грузини, абхази, чеченці та ін.;
- до *семіто-хамітської (афразійської) сім'ї* належать араби, євреї Ізраїлю, асирійці;
- народи *алтайської мовної сім'ї* розселені на величезних просторах Азії від Туреччини до Тихого океану (турки, азербайджанці, узбеки, казахи, туркмени, якути тощо);
- народи *китайсько-тибетської (сино-тибетської) мовної сім'ї* заселяють велику частину території Китаю і західної частини Індокитаю;
- народи *австронезійської (малайсько-полінезійської) сім'ї* мешкають на островах Південно-Східної Азії, півострові Малакка і в деяких районах Індокитаю (близько 200 народів).

В Азії виникли всі світові *релігії* – буддизм, християнство та іслам. Буддизм домінує в країнах Індокитаю (без Малакки) і на Шрі-Ланці. У країнах Східної Азії він співіснує і перетинається з національними конфесіями: конфуціанством і даосизмом в Китаї, конфуціанством у Кореї, синтоїзмом у Японії (мал. 51). Християнства додержується основна частина населення Філіппін, Кіпру, Грузії, Вірменії і більше половини населення Лівану. Іслам сповідує більшість населення країн Близького Сходу, Пакистану, Індонезії, Центральної Азії,

близько $\frac{1}{2}$ населення Малайзії, значна група мусульман мешкає в Лівані, на Кіпрі (турки-кіпріоти), в Індії, у північно-західній частині Китаю, на Філіппінах тощо. Іудаїзм сповідують євреї Ізраїлю. Послідовники індуїзму мешкають в Індії, Непалі, Шрі-Ланці, Пакистані, на о. Балі в Індонезії. Племінні релігії збереглися переважно у внутрішніх гірських районах Індії, Китаю і країнах Південно-Східної Азії.

• **Розселення населення.** Населення по території Азії розміщене вкрай нерівномірно. *Середня густина* – 100 осіб/км², найбільш характерна для Сінгапуру (7797 осіб/км²), Гонконгу (6480 осіб/км²), Бах-

■ Буддизм	■ Індуїзм	■ Племінні релігії
■ Іслам	■ Християнство	■ Синтоїзм
■ Конфуціанство, даосизм		

Мал. 51. Поширення релігії в Азії

рейну, Мальдівів, Бангладеш, Тайваню, Південної Кореї. Густо заселені (подекуди до 1000–1500 осіб/км²) райони давнього інтенсивного богарного землеробства з вирощуванням рису – прибережні області й долини великих рік Південного і Центрального Китаю, південного району Японії, долини Гангу, Меконгу і нижньої Брахмапутри, східне узбережжя півострова Індостан, о. Ява. Водночас Центральна Азія та більшість районів Аравійського півострова малозаселені (густота населення Монголії становить 1,9 особи/км² – абсолютний мінімум для країн світу; Казахстану – 6,6 особи/км², Саудівської Аравії – 12 осіб/км²), а великі пустельні території (Руб-ель-Халі, Такла-Макан, Гобі, Каракуми, Кизилкум) і найвищі ділянки Тибету, Гімалаїв, Гіндукушу зовсім не мають постійного населення. Чисельність кочового населення в Азії постійно скорочується.

Азія є однією з найменш *урбанізованих* частин світу, у містах мешкає до 30 % населення, однак з огляду на загальну колосальну чисельність сільського населення її нерідко зовуть «світовим селом». З іншого боку, через визначну чисельність населення в Китаї та Індії в Азії зосереджена 1/2 міських мешканців Землі. Визначальною особливістю урбанізації азійських країн є зосередження основної частки містян у великих містах (100 тис. осіб і більше), яка оцінюється в понад 60 %. Понад 200 міст Азії належать до групи міст-мільйонерів, особливо в Китаї (102), Індії (54), Індонезії (14), Японії (12), Південній Кореї (10). Довкола великих міст утворюються агломерації, що зливаються в найбільші мегалополіси світу (табл. 3).

«Золотий трикутник Янцзи» – найрозвиненіший регіон у східній частині Китаю, у нижній течії і дельті річки Янцзи, що має форму, схожу на трикутник. Тут утворилося декілька міських агломерацій, що перетворилися на перший у світі гігалополіс (площа 99,6 тис. км²).

В Азії сформувалася ціла низка *глобальних міст*, що є лідерами в комерції, освіті, інноваціях, мають певний політичний вплив як на світовій, так і на регіональній арені. До них належать Токіо, Пекін, Шанхай, Сінгапур, Делі, Сянган тощо. Останнім часом до традиційних глобальних міст (центрів світової економіки) стали підключатися нові осередки політичного та економічного впливу – Сеул, Бангкок, Стамбул, Мумбаї, Осака, Єрусалим, Карачі, Дубаї тощо.

● **Працересурсний потенціал.** Азія володіє колосальним працересурсним потенціалом. Основна частка трудових ресурсів світу припадає на Східну і Південно-Східну Азію (35 %), Південну Азію (29 %). Значна частина працюючих характеризується дисциплінованістю і старанністю, однак їхня робота зазвичай низькокваліфікована і малооплатна.

Трудові ресурси азійських країн різняться, окрім кількості, ще якісними показниками, до яких належать рівень кваліфікації та зайнятість у різних сферах економіки. Так, у країнах, де розвинуті високотехнологічні виробництва (Японія, Ізраїль, Південна Корея, Сінгапур), існує потреба в

Таблиця 3.
Найбільші мегалополіси в Азії

Назва	Країна	Населення (млн осіб)
Яванський	Індонезія	141
Дельта річки Янцзи	Китай	88
Токайдо	Японія	82
Бохай	Китай	66
Дельта річки Чжуцзян	Китай	55
Махараштра	Індія	40
Великий Стамбул	Туреччина	18

робітниках із високим рівнем професійної підготовки, здатних швидко опанувати нові технології. Ці країни створюють можливості для навчання робітників у вищих навчальних закладах, підвищення їхньої кваліфікації протягом життя. Постійно збільшують витрати на освіту країни Східної Азії. Водночас у багатьох інших країнах Азії потреби у висококваліфікованій праці обмежені й вимоги до робітників значно нижчі.

Поступово в країнах Азії змінюється і структура зайнятості. У більшості країн частка зайнятих у сільському господарстві зменшується через механізацію сільськогосподарських робіт, значна частина селян мігрує в міста, де шукає роботу в промисловості і сфері послуг (табл. 4).

Таблиця 4. Розподіл трудових ресурсів за секторами економіки в країнах Азії (%)

Країна	Сільське господарство	Промисловість	Сфера послуг
Сінгапур	0	26	74
Ізраїль	2	27	71
Японія	3	26	71
Таїланд	32	17	51
Індонезія	32	21	47
Китай	28	29	43
Індія	47	22	31
М'янма	70	7	23
Непал	69	12	19

У багатьох країнах інтенсивно розвивається туризм і обслуговуючі галузі, тому частка зайнятих у сфері послуг значно збільшується (Туреччина, Кіпр, Шрі-Ланка, Таїланд, Мальдіви тощо). У Казахстані, країнах Перської затоки, Малайзії, Індонезії тощо висока частка зайнятих у важкій індустрії.

Запитання і завдання

1. Охарактеризуйте особливості природних умов Азії. Доведіть твердження про те, що Азія – найбільш контрастна в природному відношенні частина світу.
2. Порівняйте ресурсозабезпеченість субрегіонів Азії. Який з них і чому можна назвати лідером за природно-ресурсним потенціалом?
3. Назвіть риси демографічної ситуації в Азії на початку XXI ст. Яку роль в її формуванні відіграють природний і механічний рух населення?
4. У чому полягають особливості структури населення Азії? Наскільки подібною є структура населення за субрегіонами Азії?
5. Які риси властиві урбанізаційним процесам в Азії? Наведіть приклади мегалополісів у азійських країнах та поясніть передумови їх формування.
6. Знайдіть і покажіть на карті сучасні світові міста в країнах Азії. За якими критеріями вони набули статусу світового міста?

§ 16. ОСОБЛИВОСТІ ЕКОНОМІКИ КРАЇН АЗІЇ

● **Загальний господарський розвиток.** Особливості природних умов, господарських пріоритетів населення, суспільно-політичний розвиток упродовж століть зумовили «мозаїчність» економічного простору Азії.

На відміну від Європи, азійські країни: слабше економічно пов'язані між собою; виробляють лише 42 % сукупного світового ВВП, хоча володіють величезними запасами різноманітних ресурсів; істотно відрізняються між собою за рівнями соціально-економічного розвитку (табл. 1).

Контрастність розвитку країн в Азії найбільша у світі. Тут є дуже заможні та впливові на світовому ринку країни (Японія, Ізраїль, ОАЕ, Катар, Бруней, Сінгапур) – з одним із найвищих рівнів життя населення (понад 35 тис. дол. на душу населення) та на противагу їм – найбідніші (Ємен, Афганістан, Таджикистан – менше 1 тис. дол.). Вирізняється також група держав, економіка яких розвивається дуже динамічно і які мають істотно вищий рівень розвитку господарства порівняно з іншими. До них належать Китай і держави, що одержали назву «нові індустріальні країни». Найбільш ізольованою і неінтегрованою є економіка КНДР.

Таблиця 1. Класифікація країн Азії за соціально-економічним розвитком

Типи країн	Країни
Економічно високорозвинуті країни	
Держава «Великої сімки» (G-7)	Японія
Середньорозвинена держава	Кіпр
Країна «переселенського капіталізму»	Ізраїль
Країни з перехідною економікою	
Пострадянські	Вірменія, Грузія, Азербайджан, Казахстан, Туркменістан, Узбекистан, Таджикистан, Киргизстан
Постсоціалістична країна	Монголія
Країни планової (централізовано-керованої) економіки	Китай, КНДР
Країни, що розвиваються (у тому числі не суверенні Тайвань і Сянган)	
Ключова країна	Індія
Нові індустріальні країни (НІК)	Республіка Корея, Сінгапур, Тайвань, Сянган (колишній Гонконг), Малайзія, Індонезія, Філіппіни, Таїланд, Туреччина, В'єтнам
Нафтодобувні країни	Саудівська Аравія, Кувейт, Катар, ОАЕ, Оман, Іран, Ірак, Бахрейн, Бруней
Країни, що відстають у своєму розвитку	Шрі-Ланка, Йорданія, Ліван, Мальдіви, Пакистан, Сирія
Найбідніші країни	Тимор-Лешті, Непал, Бутан, Лаос, Бангладеш, Камбоджа, М'янма, Ємен, Афганістан

ПРИГАДАЙТЕ

1. На яких видах товарів і послуг традиційно спеціалізується Азія?
2. Як впливає етно-релігійний менталітет населення Азії на розвиток різних сфер господарства?
3. Завдяки яким чинникам економіка азійських країн стрімко розвивається і створює конкуренцію Європейському та Північноамериканському центрам світової економіки?

● **Первинний сектор економіки.** Незважаючи на бурхливий індустріальний розвиток в Азії, як і раніше, велике значення гірничодобувної промисловості й сільського господарства.

Особливо відзначається Азія у світовому *видобутку* вугілля (табл. 2), залізних (табл. 3) і марганцевих руд (Китай, Індія), олова (Малайзія, Індонезія, Китай, Таїланд і В'єтнам), бокситів (Індія), хромітових (Туреччина, Філіппіни), поліметалевих, нікелевих і мідних руд (Китай, Філіппіни, Індонезія тощо), калійної (Ізраїль, Йорданія) і кам'яної солі (Індія, Пакистан, Бангладеш). Однак головне, що визначає світове значення Азії в МПП, – видобуток та експорт нафти і природного газу (табл. 4).

Табл. 2. Найбільші видобувачі вугілля в Азії, 2016 р.

Країна	млн т
Китай	3411
Індія	692
Індонезія	434
Казахстан	102
Туреччина	70
В'єтнам	39

Табл. 3. Найбільші видобувачі залізної руди в Азії, 2015 р.

Країна	млн т
Китай	375
Індія	156
Іран	27
Казахстан	21
Малайзія	11
Туреччина	8

Табл. 4. Найбільші видобувачі нафти в Азії, 2016 р.

Країна	тис. т
Саудівська Аравія	585
Ірак	218
Іран	216
Китай	199
ОАЕ	182
Кувейт	152

Сільське господарство й досі залишається основною сферою економіки в більшості країн Азії (мал. 52), у ньому зайнята переважна кількість трудових ресурсів. Азійські країни є лідерами як за виробництвом основних продовольчих культур, так і за поголів'ям худоби. В Азії виділяються три великі сільськогосподарські регіони: *рисосіяння* (Східна, Південно-Східна і Південна Азія); *субтропічного землеробства* (узбережжя Середземного моря); *пасовищного скотарства* (пустелі Монголії та Аравії).

Селяни переважно малоземельні або навіть безземельні. На посушливих землях переважає екстенсивне землеробство, у високотехнологічних країнах Західної Азії, Японії, Китаї успішно ведеться інтенсивне землеробство із застосуванням новітніх агротехнологій.

Країни Азії вирощують переважну світову частку чаю, джуту, натурального каучуку, різноманітних спецій, тут широко розповсюджені посіви бавовнику (Індія, Пакистан, Туреччина, Центральна Азія), цукрової тростини (Індія, Китай, Філіппіни), олійних культур, у тому числі арахісу, рапсу, кунжуту (Індія, Китай, КНДР), сої (Китай, Республіка Корея, КНДР), маслин (Туреччина, Сирія, Ліван). Головна продовольча культура Азії – рис (90 % світового виробництва), менші обсяги вирощування пшениці (20 % світового виробництва) та кукурудзи. Важливе продовольче значення мають просо і зернобобові культури.

Тваринництво низькопродуктивне. У тих районах, де через складні природні умови неможливий розвиток землеробства (пустелі і напівпустелі, гори), головною сферою зайнятості є тваринництво кочового типу, що спеціалізується на розведенні овець, верблюдів, коней. У більшості густонаселених районів Східної Азії у великій кількості розводять свиней. Індія має найбільше поголів'я корів, однак через релігійну заборону їх не

Мал. 52. Види традиційного агровиробництва в країнах Азії

їдять, а лише використовують як тяглову силу. Як робочих тварин у країнах Південної і Південно-Східної Азії застосовують приручених слонів, а в Західній Азії – верблюдів і віслуків.

Лісове господарство не отримало широкого розвитку в більшості близькосхідних країн через брак достатніх лісових ресурсів, які загалом в Азії становлять 12 % світових. Країни Азії дають 65 % світового експорту твердої деревини і майже 43 % світової заготівлі дров. Найбільші країни-експортери деревини – Індонезія, Малайзія, Філіппіни. Швидкими темпами росте випуск паперових і картонних виробів у Китаї, Таїланді, Південній Кореї, в Індії для виготовлення паперу використовується бамбук, а в Бангладеш – джут.

● **Вторинний сектор економіки.** Частка Азії у промисловому виробництві світу становить приблизно $\frac{1}{3}$. За масштабами розвитку промисловості, а також спектром наявних у ній виробництв, виділяються три країни – Японія, Китай та Індія; за технологічним рівнем продукції, що виробляється, – Японія і НІК першої хвилі або «азійські тигри» (Республіка Корея, Тайвань, Сянган і Сінгапур).

Характерною особливістю індустріалізації країн Азії є перенесення із розвинутих країн Європи сировинномістких та екологічно небезпечних виробництв (хімічна промисловість, металургія) та сучасних працемістких виробництв (випуск побутової техніки, засобів зв'язку, суднобудування тощо) з метою здешевлення собівартості продукції.

В усіх країнах Азії домінуюча частка **електроенергії** виробляється на потужних ТЕС. Гідроенергетика наявна лише в обмеженому колі країн (Китай, Індія, Японія, Туреччина), де залучено лише 20 % гідропотенціалу. У цей час 7 країн Азії активно розвивають атомну енергетику (Вірменія, Індія, Іран, Китай, Пакистан, Республіка Корея, Японія). Планують уперше ввести в дію АЕС Туреччина, Йорданія, Таїланд, В'єтнам, Азербайджан, Грузія, Казахстан, Саудівська Аравія. В азійських країнах широко застосовують джерела альтернативної енергетики, зокрема геотермальна (Філіппіни, Індонезія, Китай, Японія), вітрова (Китай, Індія), хвильова (Японія).

Великі **металургійні підприємства** створені в Індії (Бхїлаї і Бокаро), Китаї (Аньшанський комбінат), Японії і Туреччині. Майже 49 % усієї сталі світу плавить Китай (до того ж споживає майже $\frac{1}{2}$ всього прокату), 7 % – Японія, 5 % – Індія і 4 % – Південна Корея.

Найбільші сталеплавильні компанії світу належать Японії (Nippon Steel & Sumitomo Corp.), Китаю (Hebei, Baosteel) і Республіці Кореї (POSCO). Кольорова металургія представлена виплавою олова (Китай, Малайзія, Індонезія, Таїланд), міді (Японія, Індонезія, Філіппіни), алюмінію (Китай, Індія, арабські країни, табл. 5), свинцю і цинку (Японія, Китай).

Табл. 5. Країни-лідери Азії за виправкою алюмінію (2016 р.)

Країна	тис. т
Китай	31 00
Індія	2750
ОАЕ	2400
Бахрейн	970
Саудівська Аравія	740

У машинобудуванні переважають підприємства, що спеціалізуються на виробництві побутової техніки, електротехніки, радіоелектроніки, автомобілів і суден. З кінця ХХ ст. автомобілебудування почало поступово завойовувати азійські простори, і нині вже 10 країн Азії виробляють понад 52,1 млн авто (2016 р.). Найбільшими виробниками стали Китай (корпорації FAW, SAIC, Dongfeng), Японія (Toyota, Honda, Nissan, Mitsubishi Group), Республіка Корея (Hyundai, Kia, GM Daewoo Auto & Technology, SsangYong Motor Company та Renault Samsung Motors). Нині майже все світове виробництво суден сконцентроване у трьох країнах – Республіці Кореї, Японії та Китаї. Саме ці країни щороку забезпечують 92–94 % світових поставок нового транспортного флоту. З великим відставанням від них іде група азійських країн, які розпочали розвивати національне суднобудування (Філіппіни, Тайвань, В'єтнам, Індія). Спеціалізацією азійського суднобудування є круїзні судна, судна для освоєння шельфу, танкери тощо.

За Азією міцно закріпилася слава світового виробника побутової техніки та електроніки. Японські бренди Panasonic, Sharp, Toshiba, Mitsubishi, Hitachi, Supra, Daikin, корейські гіганти Samsung, LG, китайські виробники Haier, TCL, Gree давно вже підкорили світові ринки.

Хімічна промисловість виробляє мінеральні добрива (перш за все азотні), побутову хімію, фармацевтичні препарати, полімерні матеріали (Японія, Індія, Китай, країни Близького Сходу). *Легка промисловість* є традиційною для всіх країн Азії. Випереджальними темпами вона розвивається в Китаї, який за сумарним випуском усіх видів тканин вийшов на I місце у світі. Спеціалізація галузі текстильної промисловості – виробництво бавовняних і шовкових тканин.

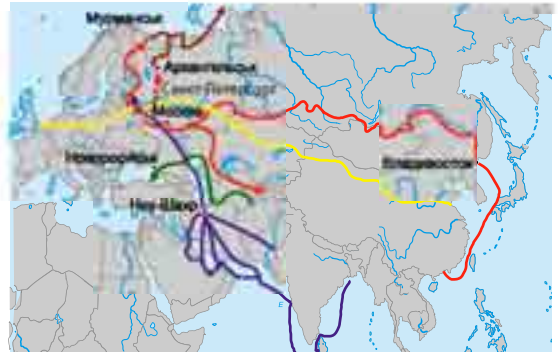
● **Третинний сектор економіки.** Останніми роками в структурі господарства азійських країн збільшується роль третинного сектору економіки. У розвинутих країнах Азії його частка вже достатньо велика (в Сянгані – 93 %, Сінгапурі – 74 %, Японії – 70 %, Ізраїлі – 69 % тощо). За обсягами виробництва різноманітних видів послуг у світі Японія поступається лише США. Токіо став третім за значенням (після Нью-Йорка і Лондона) *фінансовим центром* світу. Потужними регіональними фінансовими центрами є Сінгапур, Сянган, Шанхай, Мумбаї, Пусан.

Традиційно велике значення для економіки регіону має *зовнішня торгівля*. Частка Азії у світовому товарообігу становить близько $\frac{1}{3}$, із 20 країн, що лідирують у світі за товарообігом, 8 розміщені в Азії (Китай, Японія, Республіка Корея, Сінгапур, ОАЕ, Індія, Тайвань, Саудівська Аравія). У товарній структурі експорту країн Східної, Південної і Південно-Східної Азії переважають промислові товари і сировина, країн Західної Азії – енергоносії.

Транспортна мережа країн Азії. У внутрішніх перевезеннях провідну роль відіграють залізниці (особливо в Китаї, Індії та Японії), а зовнішню торгівлю обслуговує морський транспорт. Найбільшими портами є комплекс Нінбо-Чжоушань (лідер у світі – 889 млн т), Шанхай (646 млн т), Сінгапур (575 млн т), а також Ціндао, Гуанчжоу, Сянган (Китай), Пусан і Кван'ян (Республіка Корея), Нагоя, Тіба, Токіо, Осака (Японія),

Джебель-Алі (ОАЕ). Кіпр, Сінгапур, Китай та Японія входять до світових лідерів за величиною торговельного флоту. Швидкими темпами в Азії розвивається авіаційний транспорт, на який припадає $\approx 20\%$ світових авіаперевезень. Найбільші аеропорти розміщені в Пекіні (94 млн пасажирів у 2016 р.), Дубаї (83 млн), Токіо (79 млн), Сянгані (70 млн), Шанхаї (66 млн), а також Стамбулі, Сінгапурі, Сеулі, Бангкоку, Делі тощо. Територією країн Азії проходять найважливіші транспортні коридори Європа–Азія, зокрема перспективним є запропонований Китаєм пап'євразійський коридор «Новий Шовковий шлях» (мал. 53).

— Транссиб
— Північний морський шлях
— Північ–Південь
— Середня Азія–Чорне море
— Новий Шовковий шлях

Мал. 53. Найважливіші транспортні коридори територією Азії

Помітну роль в економіці почав відігравати *туризм*. На Азію у 2016 р. припало близько 25% міжнародних туристичних поїздок (табл. 6), її відвідало 308 млн туристів. Найбільшу популярність мають країни Східної та Південно-Східної Азії. Азія приваблює туристів не лише природною мозаїчністю, а й безліччю культурно-історичних пам'яток. Кожний азійський регіон по-своєму унікальний і багатий на історичну спадщину. Нездарма з 1073 об'єктів Спадщини ЮНЕСКО в Азії містяться 24% (найбільше в Китаї – 52, Індії – 36, Ірані – 22). Азія – колыска більшості світових релігій, тому дуже значущим тут є паломницький туризм (у Саудівській Аравії, Ізраїлі, Індії, Непалі, на Тибеті тощо).

● **Субрегіони Азії в міжнародному поділі праці. Зв'язки України з країнами Азії.** Субрегіони Азії дуже різняться за своїм економічним розвитком, за участю в міжнародному географічному поділі праці.

У МПП *Західна Азія* виділяється перш за все видобутком та експортом нафти, розвитком легкої і харчової промисловості. За виробництвом та

Табл. 6. Країни-лідери Азії за прибуттям туристів (на 2016 р.)

Країна	Млн осіб
Китай	59,3
Туреччина	39,5
Таїланд	32,6
Малайзія	26,7
Японія	24,0
Південна Корея	17,2
Індія	14,5

ПОМІРКУЙТЕ

1. Знайдіть і покажіть на карті: а) найбільші промислові райони Азії (*Тихоокеанський* в Японії, *Північно-Східний* у Китаї, «*Індійський Рур*»); б) найбільші морські порти (*Сінгапур, Нінбо-Чжоушань, Шанхай, Гонконг/Сянган, Пусан, Нагоя, Осака, Токіо, Гаосюн, Мумбаї*); в) аеропорти-хаби у містах *Пекін, Токіо, Гонконг/Сянган, Джакарта, Дубаї, Бангкок, Сінгапур, Гуанчжоу, Шанхай, Стамбул*; г) найбільші фінансові центри Азії (*Сінгапур, Гонконг/Сянган, Токіо, Сеул, Дубай, Шанхай*).
2. На які субрегіони припадає більша частка означених об'єктів світового значення?

експортом ізюму, сухофруктів, горіху-фундуку, фініків, бавовни, тютюну, ангорської вовни субрегіон продовжує залишатися провідним у світі. В останні роки значно зросла роль туризму (Туреччина, ОАЕ, Ізраїль, Грузія тощо).

На світовій економічній арені країни *Південної Азії* представлені переважно як постачальники різних продуктів сільського господарства (цукрова тростина, рис, бавовник, джут, чай, тютюн, прянощі) та продуктів їх переробки (тканини, текстильні вироби). Значну роль відіграють видобувні галузі (особливо в Індії) і виробництво кустарно-ремісничих виробів з дорогоцінного каміння, шкіри, металу.

Країни *Південно-Східної Азії* у МПП представлені рядом виробництв видобувної промисловості (видобутком нафти та олова). Значний розвиток у субрегіоні має вирощування гевеї та виготовлення з неї натурального каучуку. Здавна найважливішою ланкою місцевої спеціалізації була заготівля та експорт тропічної деревини. Наявність у Сінгапурі одного з найбільших портів та аеропортів світу визначають транспортно-логістичні послуги субрегіону. Зростає роль деяких країн регіону, особливо Таїланду, Сінгапуру, як важливих центрів туристичного бізнесу.

У МПП країни *Східної Азії* дуже різняться за видами економічної діяльності. Японія виділяється своїми наукоємними видами виробництва (електроніка, робототехніка, автомобілебудування, випуск побутової техніки), входить до трійки світових лідерів за розвитком хімічної промисловості та біотехнології.

Країни НК (Південна Корея, Сянган і Тайвань) особливо відомі у світі своїми наукоємним машинобудуванням (електроніка, випуск комп'ютерів, засобів зв'язку, електронних іграшок тощо), суднобудуванням, легкою промисловістю. Китай у МПП представлений як значний виробник агро-сировини та текстилю, металу, окремих виробів машинобудування (автомобілі, велосипеди, судна, побутова техніка), продукції харчової та легкої промисловості (одяг, взуття).

Країни *Центральної Азії*, і перш за все Казахстан, виділяються галузями видобувної промисловості, паливно-енергетичного комплексу, важкої індустрії (металургія, основна хімія). У сільському господарстві переважає вирощування зернових та олійних культур (Казахстан), бавовнику, рису та баштанних культур (країни Середньої Азії) та тваринництво, яке спеціалізується на м'ясо-молочному скотарстві та вівчарстві.

Розбудова відносин з азійськими країнами є одним із пріоритетних напрямів зовнішньої політики *України*. Протягом останніх років значно активізувався політичний діалог на всіх рівнях, сформувалися нові принципи торговельно-економічної взаємодії, а також розширилася договірно-правова база відносин. Економічна співпраця характеризується зростанням обсягів товарообігу. Найбільшими торговельними партнерами України в Азії є Китай, Японія та Республіка Корея, поступово розвивається інвестиційне співробітництво України з державами Східної і Південно-Східної Азії.

Найбільшу цікавість азійські інвестори виявляють до аграрного сектору, інфраструктурного будівництва, енергетики й енергозбереження тощо. Активно розвивається співробітництво між Україною й окремими азійськими державами у військово-технічній і науково-технічній сферах. Продовжується конструктивна співпраця між Україною та країнами Азії в рамках ООН та інших міжнародних організацій.

Запитання і завдання

1. Які типи країн за економічним розвитком наявні в Азії?
2. Виявіть і поясніть відмінності в темпах і напрямках розвитку економіки країн Азії порівняно з Європою.
3. Який із секторів економіки відображає традиційну спеціалізацію країн Азії? Чому роль видів виробництва цього сектору має світове значення і залишається вагомим?
4. Укажіть нові перспективні напрями спеціалізації господарства країн Азії. За рахунок яких чинників азійський регіон розвиває високотехнологічні напрями виробництва? Свою відповідь підкріпіть прикладами.
5. Зазначте пріоритетні напрями розвитку сфери послуг країн та субрегіонів Азії. Завдяки чому ці види послуг набули переваг у міжнародному поділі праці?
6. Чим зумовлена нерівномірність економічного розвитку субрегіонів Азії? Який із субрегіонів можна вважати найперспективнішим з позицій економічного розвитку? Відповідь обґрунтуйте.

ПРАКТИЧНА РОБОТА № 3

Тема: Порівняння продовольчого кошика жителів країн Західної та Східної Азії

Мета: ознайомитися з поняттями «споживчий кошик» і «продовольчий кошик»; з огляду на цивілізаційні особливості життя населення визначити вміст продовольчого кошика, типовий для пересічної країни Західної та Східної Азії; порівняти вміст у кошиках субрегіонів продовольчих товарів різних груп; обґрунтувати результати порівняння структури споживання продовольства жителями країн Західної та Східної Азії.

Завдання:

1. Дайте визначення термінів «споживчий кошик» та «продовольчий кошик». Які набори товарів формують сучасний продовольчий кошик?
2. Визначте припустимий вміст продовольчого кошика, типовий для пересічної країни Західної та Східної Азії.

Категорії продовольчих товарів	Країни Західної Азії	Країни Східної Азії
Хліб і крупи		
М'ясо і м'ясопродукти		
Молоко і молочні продукти		
Риба й морепродукти		
Цукор і кондитерські вироби		
Овочі		
Фрукти		
Інші товари		

3. Зробіть висновки про вплив цивілізаційних особливостей, етнокультурних традицій (уподобань і заборони) та рівня життя населення на вміст у кошиках субрегіонів продовольчих товарів різних груп (рослинного, тваринного походження, морепродуктів). Які існують риси подібності й відмінності споживання продовольчих товарів жителів країн Західної та Східної Азії?

ОРІЄНТОВНІ ТЕМИ ДЛЯ ДОСЛІДЖЕНЬ

1. Екологічні виміри економічного зростання в країнах Азії.
2. Географічне положення країни як чинник її економічного розвитку та міжнародної спеціалізації (на прикладі однієї з країн Азії).
3. Вплив ОПЕК на світовий ринок нафти.

Тема 2. Країни Азії

Ви дізнаєтеся про:

- місце Японії, Китаю й Індії у світі та Азії, основні чинники участі країн у міжнародному поділі праці;
- риси системи розселення населення окремих країн Азії;
- особливості розвитку і розміщення виробництв за секторальною структурою економіки, характерні риси просторової організації господарства країн Азії;
- структуру і напрями зовнішніх економічних зв'язків країн Азії.

Ви навчитеся:

- складати комплексну економіко-географічну характеристику Японії, Китаю, Індії;
- знаходити та систематизувати необхідну інформацію для характеристики країни;
- давати оцінку ресурсозабезпеченості та працересурсного потенціалу окремих країн Азії;
- наводити приклади промислових виробництв і послуг окремих азійських країн та показувати на карті світові міста, промислові райони, технополіси, найбільші морські порти, аеропорти, фінансові й туристичні центри країн;
- пояснювати особливості спеціалізації та структури експорту й імпорту товарів і послуг окремих країн Азії.

§ 17. Японія

- *Офіційна назва* – Японія
- *Столиця* – Токіо
- *Площа* – 377,9 тис. км²
- *Населення* – 126,5 млн осіб (на 2017 р.)
- *Мова* – японська
- *Форма державного правління* – конституційна монархія
- *Форма державного устрою* – унітарна держава
- *Адміністративний поділ* – 47 префектур
- *Найбільші міста* – Токіо, Йокогама, Осака, Нагоя, Кіото
- *ВВП на душу населення* – 38 917 дол. (2017 р.)

• **Місце країни у світі та ЕГП Японії.** Японія – держава-архіпелаг у північно-західній частині Тихого океану, що розміщується на чотирьох великих Японських островах – Хонсю, Хоккайдо, Кюсю і Сікоку і на понад 6,8 тис. дрібних островів. Найбільші острови з'єднані між собою підводними тунелями або мостами (один із найбільших у світі підводних тунелів Сейкан – 53,85 км, що сполучає Хоккайдо й Хонсю). Самі японці називають свою країну «Ніппон», що перекладається як «Країна Вранішнього Сонця».

Японія – одна із чотирьох сучасних країн (разом з Кореєю, Таїландом і Ліберією), які ніколи не були європейськими колоніями.

1. До складу якого з регіонів Азії згідно з класифікацією ООН належить Японія?
2. З якими країнами-сусідами Японія межує морем? У чому причина складних сусідських відносин між Японією і Росією?
3. Назвіть найбільші транснаціональні корпорації Японії, продукція яких широко відома у світі й Україні.

Завдяки демократизації політичного життя й стрімкому технологічному прогресу Японія досягла високих темпів економічного розвитку й стала однією з найбагатших держав світу. Нині на країну, де проживає всього лише 1,6 % населення Землі, припадає близько 5 % світового ВВП, за обсягом промислового виробництва вона посідає III місце у світі (після США і Китаю). В Азійсько-Тихоокеанському регіоні вона посідає лідерське положення.

Японія – конституційна монархія. Глава держави – імператор, який згідно з конституцією є «символом держави та єдності нації» і здійснює певні церемоніальні функції.

● **Основні чинники, що визначають місце країни в міжнародному поділі праці.** Японія досягла передових рубежів у світі й перетворилася на один зі світових центрів. Цьому сприяло чимало чинників, зокрема історичні, соціальні, політичні тощо.

Природні ресурси Японії дуже обмежені, країна існує в умовах дефіциту практично всіх природних ресурсів. Японія бідна на *мінеральну сировину*. Її промисловість та енергетика забезпечуються здебільшого за рахунок імпортової сировини. Практичне значення мають лише невеликі запаси кам'яного вугілля на о. Хоккайдо. У незначній кількості в надрах країни залягають марганцеві, титанові, мідні й уранові руди. Однак широко в Японії використовують ресурси Світового океану, зокрема видобувають марганцеві конкреції з океанського дна й уран із морської води.

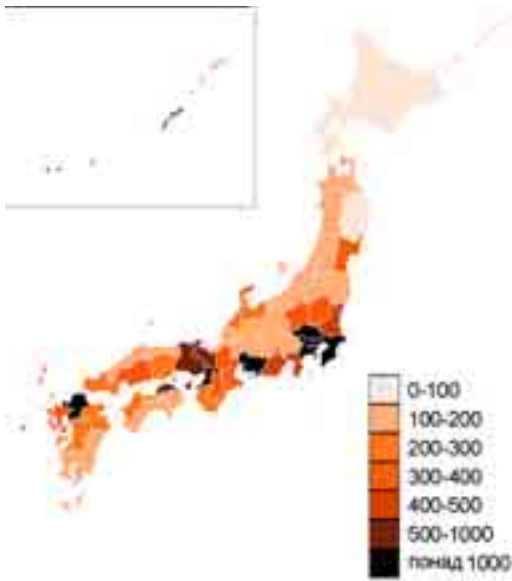
Територією країни течуть багато *річок*, але вони переважно несудноплавні. Японські *озера* переважно гірські, поруч із ними розташовані популярні курорти. Внутрішні природні води в країні мають велике значення як джерела прісної води. *Ліси* вкривають понад 68 % території країни.

Останнім часом в Японії особливої уваги надають розвитку *рекреаційних ресурсів*. У країні створено понад 25 національних парків, є і так звані підводні парки (на Окінаві).

У сучасній Японії нестача природних ресурсів компенсується високим рівнем кваліфікації і культури праці робочої сили, високим рівнем розвитку науки і техніки. Рівень продуктивності праці – один із найвищих у світі. Із загальної кількості *трудових ресурсів* (67 млн осіб) майже 71 % з них зайняті у сфері послуг, 26 % – у промисловості й решта – у сільському господарстві. Рівень освіченості населення є одним із найвищих у світі, майже 50 % населення має вищу освіту, а середню освіту отримують 96 % юнаків і дівчат. З раннього віку японцям прищеплюються навички наполегливої праці та поваги до освіти, яка є вищою життєвою цінністю.

● **Система розселення.** За кількістю населення (126,5 млн осіб) Японія входить до десятки найбільших країн світу. За останні 100 років її населення збільшилося майже в 4 рази.

Японія належить до країн із високою *густотою населення* – 336 осіб/км². Найбільша густина спостерігається у прибережних районах, річкових долинах і на рівнинах поблизу озер, де сягає понад 600 осіб/км². Порівняно невисока густина – на півночі, особливо на о. Хоккайдо

Мал. 54. Густота населення в Японії (осіб/км²)

(до 70 осіб/км²), і в деяких гірських областях (мал. 54).

Для країни характерний *високий рівень урбанізації*, майже 94 % населення мешкають у містах і кількість міського населення швидко зростає. Переважають невеликі та середні міста, але є кілька міст-гігантів, багатомільйонних міських агломерацій, на частку яких припадає більша частина міського населення. Зокрема, це Токіо (13,7 млн осіб), Йокोगама (3,7 млн), Осака (2,6 млн), Нагоя (2,2 млн), Саппоро (1,9 млн) й ін. Тут сформувалася одна з найбільших у світі урбанізованих систем – *мегалополіс Токайдо*, який простягнувся на 600 км між Токіо й Осакою і в якому зосереджено майже 60 % населення країни і близько $\frac{2}{3}$ її промислового виробництва.

Таблиця 1. Структура ВВП Японії (на 2016 р.)

Сфера господарства	ВВП
Первинний сектор	1 %
Вторинний сектор	29 %
Третинний сектор	70 %

● **Сучасний стан господарства.** Японія є високорозвиненою країною, на яку припадає близько 8,5 % промислової продукції світу. У структурі ВВП Японії домінує сфера послуг (табл. 1). Особливістю японської економіки є об'єднання приватних підприємств у різні асоціації, кооперативи, союзи. Деякі з них перетворилися на великі концерни світового значення (табл. 2).

Таблиця 2. Найбільші японські ТНК (на 2017 р.)

№	Компанія	Сфера діяльності	Прибуток, млн дол.	Штаб-квартира
1	Toyota Motor	Автомобілебудування	254,6	Тойота
2	Honda Motor	Автомобілебудування	129,1	Мінато, Токіо
3	Japan Post Holdings	Фінансові послуги	1229	Токіо
4	Nissan Motor	Автомобілебудування	108,1	Йокोगама
5	Nippon Telegraph and Telephone Corporation	Телекомунікації	105,1	Токіо

Японія однією з перших у світі зробила крок у постіндустріальну епоху, ставши стрімко розвивати **третинний сектор економіки**. Особливо у світі визнані успіхи Японії в банківській сфері, торгівлі, наданні ділових послуг, транспорті, туризмі, освіті й охороні здоров'я. Сучасна *банківська система* Японії є однією з найпотужніших і найрозвинутіших у світі.

Великі фінансово-промислові групи на чолі з японськими банками здійснюють великомасштабні промислові інвестиції по всьому світу. Токійська фондова біржа є найбільшою в Азії.

ДЛЯ ДОПИТЛИВИХ

Японська модель економіки будується на таких засадах, як жорстке державне регулювання економіки, експортна орієнтація, залучення іноземних інвестицій, створення потужних ТНК і **кейрецу** (мережі великих промислово-фінансових груп, які поділяють між собою капітал, науково-дослідні розробки, клієнтів, продавців і дистриб'юторів).

На весь світ відомі досягнення японської науки, яка посідає передові позиції у сфері нових технологій. На світовий ринок дедалі більше надходить патентів і ліцензій, особливо у сфері промислової генетики (біотехнології), систем інформаційного забезпечення, нових видів енергії і матеріалів, медицини, контролю і системних досліджень Землі й океану. У країні створено цілу систему «технополісів» з метою виробництва конкурентоспроможної наукоємної продукції для світового ринку і поширення нових технологій серед місцевих фірм. Найбільший такий технопарк «Цукуба» розташований біля Токіо та об'єднує 47 науково-дослідних організацій, у яких працює 40 % усіх учених, зосереджених у державному секторі Японії.

Японія має сучасну розвинену транспортну мережу. Практично всі внутрішні перевезення забезпечуються автомобільним, залізничним і морським каботажним транспортом, а зовнішні вантажні – винятково морським, пасажирські – повітряним транспортом, а трубопровідного і річкового транспорту немає. Є мережа високошвидкісних залізниць «Сінкансен» («лінія нової колії»). Ця лінія з'єднала між собою Токіо, Нагою і Осаку, що утворюють разом мегалополіс Токайдо (швидкість руху потягів досягає 250–300 км/год). Діють і швидкісні автомагістралі. Для острівної Японії першорядне значення має морський транспорт; за технічним оснащенням японський флот – найсучасніший у світі й забезпечує зовнішньоторговельні зв'язки країни. Порти Тіба, Нагоя, Йокогама, Осака, Кітакюсю належать до найбільших у світі.

Повітряний транспорт слугує не тільки для подорожей за кордон, а й для сполучення всередині країни. Головні «повітряні ворота» країни – Токійський аеропорт (мал. 55), який за пасажирообігом став третім аеропортом Азії (79 млн пасажирів).

Туризм у Японії став загальнонаціональною справою. До країни 2016 р. приїхало 24 млн туристів – представників ділового й інженерного світу, шанувальників природної та історико-культурної екзотики. Вони ознайомлюються з новітніми технологіями, різноманітними виробництвами у різних галузях промисловості. Проте більшість туристів Японія приваблює своєю неповторною природою, етноконфесійною своєрідністю, історико-культурними пам'ятками.

Уряд країни прагне розвивати переважно нові та найновіші промислові

Мал. 55. Міжнародний аеропорт Ханеда в Токіо

види виробництва, що базуються на передових технологіях: виробництво засобів зв'язку й інформатики, нових матеріалів, біотехнології. Стрімке збільшення виробництва *електроенергії* пов'язане з нарощуванням потужностей за рахунок будівництва ТЕС, які дають нині основну частину електроенергії (61 %). У країні широко розвинута атомна енергетика. До аварії на АЕС «Фукусіма-1» у країні працювали 54 реактори. Катастрофа сприяла відмові Японії від ядерної енергетики. Зараз 17 АЕС виробляють усього 2 % електроенергії в країні. *Металургійні підприємства* в Токіо, Йокогамі, Кавасакі, Осаці представлені надсучасними комбінатами, що оснащені новітньою технікою та орієнтуються на імпорتنу сировину. Найбільший у світі металургійний комбінат у Фукуямі має потужність на 16 млн т сталі на рік.

Машинобудування – провідний напрям промисловості, де особливе значення має транспортне машинобудування. Японські судноверфі будують судна різного типу, зокрема й найбільші у світі супертанкери і суховантажні грузи. За виробництвом автомобілів (9,2 млн) Японія в 2016 р. посіла III місце після Китаю та США. Японські автомобілі – найекономічніші та «найекологічніші». Найбільші автомобілебудівні компанії Toyota Motor, Nissan Motor, Mitsubishi Motors, Honda Motor, Mazda Motor, Suzuki Motor. Автозаводи працюють переважно в багатолюдних центрах – у Токіо, Нагоя, Осаці.

Випереджальними темпами розвивається електронна промисловість, на частку Японії припадає понад 60 % світового виробництва промислових роботів, $\frac{1}{2}$ верстатів із ЧПУ, країна зберігає лідируючі позиції у виробництві побутової електроніки й електронної апаратури (Canon, Casio, Fujitsu, JVC, Hitachi, Konica, Mitsubishi, Nikon, Olympus, Panasonic, Sharp, Sony, Yamaha). Японія посідає перше місце у світі за виробництвом та експортом промислових роботів (мал. 56). Підприємства *хімічної промисловості* виробляють синтетичні смоли, пластмаси, хімічні волокна, синтетичний каучук. Велике значення мають *текстильне, трикотажне, швейне, шкіряно-взуттєве виробництва* та випуск різноманітних традиційних японських товарів: національного вбрання, віял, домашнього посуду, іграшок, порцелянового посуду тощо.

Мал. 56. Японські роботи вміють навіть грати на музичних інструментах і готувати їжу

Роль *сільського господарства* в економіці країни постійно знижується. У його виробничій структурі різко переважає *рослинництво*, в якому визначається вирощування рису по всій території країни, також пшениці, ячменю, кукурудзи, овочів і технічних культур (цукрового буряку, чаю, тютюну, сої). Високі врожаї основних культур досягаються завдяки новим селекційним сортам, прогресивній агротехніці й меліорації. Велике значення в економіці Японії традиційно відіграє *рибальство*. Риба та морепродукти мають велике значення в харчовому раціоні японців. Тому в прибережних водах активно займаються аквакультурою.

● **Характерні риси просторової організації господарства.** В Японії чітко виділяється найзаселеніша і найрозвинутіша частина – *Тихоокеанський пояс*, що концентрує 80 % населення і господарського потенціалу країни. Японія поділена на 9 економічних районів (мал. 57).

До Тихоокеанського поясу належать три найрозвинутіші райони країни. Район **Канто** визначається потужним виробничим, управлінським, культурним і науковим потенціалом, багатопрофільною структурою економіки. Найбільшими центрами є **Токіо** і **Йокогама** (основою економіки є важка промисловість, а також біотехнології та напівпровідникова індустрія, Йокогамський порт є найбільшим портом країни).

Район **Кінкі** міститься на південному заході о. Хонсю. В його межах проживає близько 16 % населення країни, це другий за значенням в економіці район країни. Тут розташовані підприємства як традиційних (текстильної, деревообробної, суднобудівної), так і найпередовіших виробництв (радіоелектроніка, нафтохімія). Найбільші економічні центри району – **Осака** (металургія, металообробка, автомобіле- і суднобудування, нафтопереробна хімічна та текстильна промисловість, а також один із найбільших морських портів Японії) і **Кіото** (тривалий час був резиденцією японських імператорів, основою економіки є машинобудування, харчова промисловість, виробництво високоточної техніки, комерція, туризм).

Район **Тюбу** розташований у центральній частині о. Хонсю на тихоокеанському узбережжі. У його економіці провідне місце посідає обробна промисловість. Більша частина виробничого потенціалу і населення сконцентровані навколо міста **Нагоя** (машинобудування (Mori Seiki), металургія, хімія, функціонують товарна біржа і морський порт).

Мал. 57. Економічні райони Японії

- Населення – 13,7 млн осіб; густина населення – 6280 осіб/км².
- Токіо розташоване на о. Хонсю, біля Токійської затоки Тихого океану.
- Місто Токіо було засноване в 1457 р. як феодалний замок у рибальському селищі Едо. У 1869 р. до Токіо була перенесена з Кіото (вважалася до цього офіційною столицею Японії) резиденція імператора і місто стало офіційною столицею Японії.
- Токіо – головний фінансовий і промисловий центр країни, у якому розташовані основні підприємства машинобудування, металургії, хімічної, поліграфічної, харчової й легкої промисловості. Токіо – великий транспортний вузол країни, центр морських і повітряних сполучень міжнародного значення. Працюють два міжнародні аеропорти, діє метрополітен.
- Місто має безліч пам'яток архітектури, зокрема комплекс імператорського палацу, парк Узно з дерев'яною дзвіницею, різні синтоїстські та буддистські храми, святилище Ясукіні тощо.

*Токіо
(Токуо)*

Райони *Сікоку* і *Кюсю* на однойменних островах належать до категорії середньорозвинутих. Економічні райони Північної Японії являють собою найменш розвинуту частину країни, основою економіки якої є сільське і лісове господарство, рибальство, видобувна промисловість і металургія. Центром *Хоккайдо* є *Саппоро* – єдине місто-мільйонер на півночі країни.

● **Зовнішньоекономічні зв'язки. Відносини з Україною.** Японія – одна з найбільших торговельних держав світу. Із країни вивозять автомобілі, залізо й сталь, судна, електротехнічні й радіоелектронні товари, машинне устаткування, фото- і кінокамери. Імпортує ж Японія майже всю промислову сировину і напівфабрикати, паливо та продовольство. Найбільший торговельний партнер Японії – США, потім країни ЄС і Китай.

Пріоритетним у загальному спектрі відносин між *Україною* та Японією є торговельно-економічне співробітництво. Зовнішньоторговельний обіг між двома країнами протягом останніх років демонструє сталу тенденцію до збільшення своїх обсягів. Перспективними напрямками співпраці з японськими компаніями залишаються впровадження в Україні сучасних енергозберігаючих технологій у різних секторах економіки – енергетиці, промисловості, муніципальному секторі. Залучення японських інвестицій у розвиток транспортної та енергетичної інфраструктури України, а також аграрного сектору, зокрема його матеріально-технічної бази, є перспективними напрямками співпраці з Японією. В Японії наявна нечисленна українська діаспора, хоча наразі спостерігається тенденція до зростання кількості громадян України, які тимчасово перебувають у цій країні з метою роботи, навчання та у приватних справах.

ДЛЯ ДОПИТЛИВИХ

- Адміністративний поділ Японії називається **todofuken**, що відображає складну структуру устрою країни: «**to**» – муніципальний округ (Токіо з передмістями), «**do**» – префектуральний округ (о-в Хоккайдо), «**fu**» – 2 міські префектури (Осака та Кіото), «**ken**» – 43 префектури. Загалом 47 одиниць поділу.
- В усіх північних містах Японії, де взимку випадає сніг, підігриваються тротуари й вулиці. Ожеледі не буває, й сніг прибирати не треба. При цьому в Японії немає центрального опалення. Кожен обігриває помешкання як може.
- Японці вважаються дуже працелюбною нацією – не заведено йти у щорічну відпустку, навпаки, на роботі зазвичай засиджуються допізна. Немає й поняття «пенсіонер». За законом, кожен трудовий договір укладається з працівником на довічній основі, й людина може працювати доти, доки їй здоров'я дає змогу виконувати свої обов'язки.
- Найдешевша їжа в Японії – це морепродукти. Існує вислів про те, що, поки в океані є риба, в Японії ніхто не вмире від голоду. Найдорожчі продукти – фрукти й баштанні культури. Улюблений сніданок японця – пропарений рис із соєвими бобами натто.

Запитання і завдання

1. Назвіть чинники, що впливають на місце Японії в МПП. Завдяки чому держава змогла відбудувати свою економіку після Другої світової війни і досягти лідируючих позицій у світі?
2. Як ви розумієте такий фундаментальний принцип економіки Японії, як кейрецу?
3. У чому полягає особливість розселення населення в Японії? Охарактеризуйте найбільший у світі мегалополіс Токайдо.
4. Дайте характеристику сучасного стану господарства Японії. Доведіть, що країна має постіндустріальну структуру економіки.

5. Наскільки доречно стверджувати, що для Японії властивий рівномірний регіональний розвиток? Яку роль у міжнародному економічному іміджі країни відіграє її Тихоокеанський пояс?

ОРІЄНТОВНА ТЕМА ДЛЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Острови Кюсю і Хоккайдо: контрасти Японії.

§ 18. КИТАЙ

- **Офіційна назва** – Китайська Народна Республіка
- **Столиця** – Пекін
- **Площа** – 9,59 млн км²
- **Населення** – 1 384 млн осіб (на 2017 р.)
- **Мова** – китайська
- **Форма державного правління** – республіка
- **Форма державного устрою** – унітарна держава
- **Адміністративний поділ** – 23 провінції, 5 автономних районів, 4 міста прямого підпорядкування та 2 особливі адміністративні райони
- **Найбільші міста** – Шанхай, Пекін, Гуанчжоу, Шеньчжень, Тяньцзін
- **ВВП на душу населення** – 8113 дол. (2017 р.)

• Місце країни у світі та ЕГП країни.

Китай – держава Східної Азії, що посідає IV місце за площею (6,4 % від площі суходолу Землі) і перше місце у світі за чисельністю населення. Окрім материкової частини, до складу Китаю входить близько 5 тис. островів, належність деяких з них заперечується його сусідами. Невизнаний остаточно статус найбільшого острова – Тайваню, який юридично є 23-ю провінцією КНР, а фактично – незалежною країною.

Перші цивілізації з'явилися на цій території в IV тис. до н. е.: існувало кілька різних царств і імперій, правлячі династії яких проіснували практично 3 тис. років. Царські династії розширили кордони Китаю на південь і захід і розвинули китайську цивілізацію і культуру. Китаю людство зобов'язане багатьма значущими відкриттями: винаходом компаса (мал. 58), паперу, друкарства і пороху, вживанням чаю і обігом паперових грошей. Саме з Китаю пішли такі вже звичні речі, як виделка, вентилятор, дієта, зубна щітка, туалетний папір, феєрверк тощо.

Китай – соціалістична держава, заснована на союзі робітників і селян. Керівною політичною партією країни є Комуністична партія Китаю (КПК).

ПРИГАДАЙТЕ

1. Як ФГП Китаю впливає на природу країни та життєдіяльність населення?
2. Яку роль відігравала китайська цивілізація в зародженні та розвитку виробництва первинного сектору економіки?
3. Який стосунок до КНР мають Сянган та Макао і який вони мають статус?
4. Чим приваблює Китай туристів зі всього світу?

Мал. 58. Модель китайського компаса в Кайфені

Мал. 59. Великий канал Китаю

● **Основні чинники розвитку.** Китай має значний земельний фонд, великі запаси корисних копалин, потужні гідроресурси, а також широкі можливості освоєння ресурсів океану.

Китай добре забезпечений *водними ресурсами*. Більшість річок належить до басейну Тихого океану. Найбільша річка Китаю і третя у світі після Амазонки та Нілу – Янцзи (6300 км), другою за довжиною є р. Хуанхе (5464 км). Великі річки багатоводні й використовуються для зрошення і водопостачання. Китай володіє найбільшими у світі *гідроенергетичними ресурсами*, але використовує їх ще не на повну потужність. Західна, посушливіша частина Китаю навпаки бідна на водні ресурси.

У країні численні *озера*, більшість з них – невеликі. На сході значні площі мають тільки озера в басейнах Янцзи та Хуанхе, на заході майже всі озера безстічні, маловодні й засолені. *Каналами* порізана східна частина країни, вони відіграють велику роль у постачанні води до зрошувальних систем. Деякі використовують з транспортними цілями, зокрема, Великий канал – одну з найбільших і найдавніших гідротехнічних споруд у світі, збудовану в VII–XIII ст. загальна довжина каналу – 1782 км (мал. 59).

Китай має величезні запаси *мінеральних ресурсів*. За запасами кам'яного вугілля КНР посідає III місце у світі (13 % світових запасів). Головні вугільні басейни – Шаньсійський, Фушунський, Кайлуанський. Основні родовища нафти розташовані на півночі (Бохайванська затока), північному сході (Дацін) та північному заході країни. Відкриті запаси нафтогазової сировини на шельфі, зокрема Жовтого і Південно-Китайського морів. Металеві руди представлені покладами залізної руди (до 21 млрд т), вольфраму (50 % світових запасів), сурми, ртуті, олова, молібдену, марганцю, свинцю, цинку, міді. Країна багата і на такі види сировини, як кам'яна сіль, фосфорити, слюда, азбест.

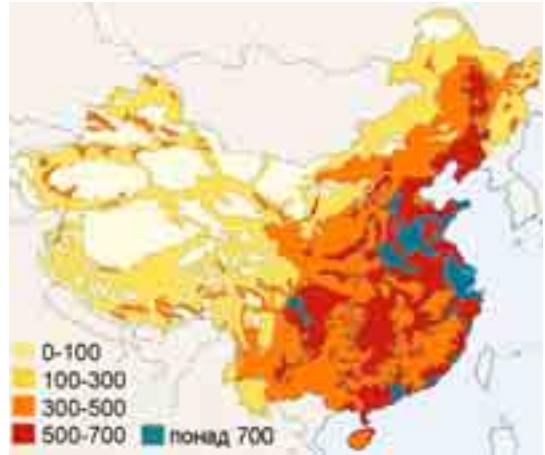
Китай тривалий час інтенсивно знищував *лісові масиви*, а нині ж не шкодує коштів для їхнього відновлення, лісистість у країні становить 22 %. У країні створено понад 400 заповідників і національних парків.

Китай володіє величезними *рекреаційними ресурсами*: природою і багатою культурно-історичною спадщиною, що приваблює туристів з усього світу.

Китай володіє найчисленнішими *трудовими ресурсами*, до яких у 2016 р. належать 807 млн осіб. Забезпечення населення роботою залишається гострою соціально-економічною проблемою країни, тому для її подолання проводять заходи, спрямовані на скорочення безробіття в містах шляхом розширення мережі побутового обслуговування і кооперативів; у сільських районах збільшуються масштаби агробробіт. Поступово зростає частка китайців із вищою освітою.

● **Система розселення.** Населення Китаю віддавна є найчисленнішим у світі. Різке зростання його кількості зафіксоване у XVIII–XX ст., і нині кожний п'ятий мешканець Землі – китаєць, а в країні мешкає 1,38 млрд осіб.

Китай має порівняно значну середню густоту населення (144 особи/км²): максимальна густина спостерігається на сході та південному сході (500–1000 осіб/км²); мінімальна – на заході і півночі країни (мал. 60). Швидкими темпами відбувається урбанізація. Якщо в середині XX ст. у містах мешкало всього 10 % населення країни, то в 2016 р. – 58 %. Більше $\frac{9}{10}$ усіх міст, з яких близько 100 міст-мільйонерів, розташовані у східній частині країни, де типовими стали проблеми перенаселення, транспортного навантаження, екологічного забруднення, зайнятості тощо. Три мегаполіси – Шанхай, Нанкін і Ханчжоу – стали ядрами гігалополісу «Золотий трикутник Янцзи».

Мал. 60. Густина населення Китаю (осіб/км²)

● **Сучасний стан господарства.** Китай – своєрідна держава, в економічній політиці якої дотримуються будівництва соціалізму з упровадженням ринкових відносин. Сучасна КНР стрімко наздоганяє лідера за величиною ВВП (США – 19,4 трлн дол., Китай – 11,9 трлн дол. на 2016 р.).

Реформи, які створили в Китаї одну з найбільших економік світу, розпочалися 1978 р. Вони включали впровадження багатоукладної економіки, реформування ціноутворення і проголошення політики «відкритих дверей». Для залучення з-за кордону інвестицій, передових технологій і техніки у приморських районах Південно-Східного Китаю створили вільні (або спеціальні) економічні зони (ВЕЗ) із пільговою системою оподаткування. Найбільшими інвесторами в китайську економіку є як США, Японія та країни ЄС, так і «хуацяо» – вихідці з Китаю, які проживають в інших країнах.

Для сприяння структурним змінам Китай розвиває власну систему освіти, заохочує імпорт технологій, що ґрунтується розвиток прогресивних секторів економіки, а також як виробництво програмного забезпечення, нових матеріалів, телекомунікаційної індустрії, біотехнології тощо. Північніше Пекіна, у районі Хайдіан, створена власна «Кремнієва долина».

Первинний сектор економіки Китаю спеціалізується на розвитку гірничодобувної промисловості й сільського господарства. Великі масштаби розвитку *добувної промисловості* забезпечують його багаті мінеральні ресурси (табл. 1).

Табл. 1. Місце Китаю у світі за видобутком мінеральних ресурсів

Місце у світі	Видобуток
I	вугілля (3,4 млрд т) золото (450 т) олово (125 тис. т) молібден (103 тис. т) сурма (100 тис. т) ртуть (800 т)
II	боксити (47 млн т) мідь (1,7 млн т)
III	залізна руда (375 млн т) марганець (2,9 млн т)
VII	нафта (199 млн т)

Сільське господарство залишається важливою складовою економіки КНР, що забезпечує до 9 % ВВП. Головна ланка – *рослинництво*, у якому домінують зернові (80 % усіх посівів), зокрема рис (понад 10 тис. сортів), пшениця, кукурудза, а також гаолян (різновид сорго), просо, ячмінь, гречка. Поширені технічні культури, особливо бавовник і соя, в басейнах рік Хуанхе і Янцзи. Китай – великий світовий виробник чаю (28 % світового збору), арахісу, тютюну. Традиційним у КНР є овочівництво та садівництво (хурма, персики, абрикоси, фініки). Основний напрям *тваринництва* є свилярство (474 млн голів – I місце у світі). На заході поширене розведення овець, корів та кіз.

Штучне розведення багатьох видів риби в прісноводних водоймах завжди посідало важливе місце в господарстві Китаю. У КНР для риборозведення широко використовують рисові поля, морські мілководдя також використовують як *акваферми* для розведення риби, креветок, молюсків і водоростей.

За роки соціалістичного розвитку в Китаї створено потужний **вторинний сектор економіки**. *Енергетика* має традиційно вугільний характер, більше 80 % електроенергії виробляють на ТЕС, які розташовані переважно в центрах видобутку вугілля та у великих містах. Нафтова промисловість стає одним з найдинамічніших виробництв ПЕК. Потужні ГЕС побудовані на ріках Хуанхе, Янцзи («Три ущелини» – найбільша у світі), Сунгарі тощо. У країні збудовано 13 АЕС (3 % електроенергії).

Китай багатий на металеві руди, на базі видобутку і використання яких розвивається *металургія*. За виплавкою чавуну і сталі Китай посідає перше місце у світі. Великими підприємствами є комбінати в Аньшані, Даляні, Фушуні, Тяньцзіні, Таншані, Шанхаї тощо. Найважливішим виробництвом китайської індустрії стало *машинобудування*, у якому провідне місце посідають підприємства, що випускають продукцію військового призначення (літаки, ракети, штучні супутники і космічне обладнання). Налагоджене виробництво металорізальних верстатів, автомобілів (I місце у світі – 28 млн), тракторів, сільгосптехніки. Значні успіхи досягнуті у виготовленні побутової техніки, приладів, персональних комп'ютерів, новітніх засобів зв'язку. Китай активно займається будівництвом морських суден як транспортного, військового, так і дослідницького призначення. *Хімічна промисловість* пов'язана з виробництвом добрив, продукції основної хімії, синтетичних і штучних волокон, полімерів. У світі широко відома продукція *фармацевтичної промисловості* Китаю. *Легка промисловість*, яка має давні традиції, залишається однією з найрозвинутіших у країні. Більшість тканин, що виробляють, – бавовняні; Китай – батьківщина шовківництва. В усьому світі відомі китайський одяг, порцеляно-фаянсові й керамічні вироби, килими тощо.

Третинний сектор у Китаї стрімко набирає обертів і на сьогодні вже займає 52 % ВВП. Високошвидкісні залізниці, онлайн-торгівля, електронна платіжна система Alipay і велшеринг – нові символи сучасного Китаю, що дуже стрімко розвивається. Китай стає важливим *фінансовим центром* Азії, у Сянгані і Шанхаї діють великі фондові біржі.

Випереджальними темпами розвивається *індустрія інформаційних і телекомунікаційних технологій* Китаю. Нині в країні кількість користувачів мобільного ширококутового Інтернету досягла 1,1 млрд осіб. Китай володіє найбільшою у світі мережею 4G (770 млн користувачів) і вже займається випробуваннями технологій 5G.

Для Китаю формування сучасної *транспортної системи* має виняткове значення. Залізниці посідають провідне місце в перевезеннях у країні (80 % вантажообігу). За довжиною залізниць (124 тис. км) Китай посідає II місце у світі. З 2006 р. функціонує Цінхай-Тибетська залізнична магістраль (найвисокогірніша у світі – до 5072 м над рівнем моря). Протяжність автошляхів – 4,5 млн км (III місце після США й Індії). Найбільшою внутрішньої водною магістраллю є Янцзи, що судноплавна впродовж 6 тис. км. Китай за загальним тоннажем торгового флоту входить до першої десятки країн світу. У країні налічується близько 120 великих портів, зокрема портовий комплекс Нінбо-Чжоушань (лідер у світі – 889 млн т), Шанхай (646 млн т), Ціндао, Гуанчжоу, Тяньцзінь тощо. У країні діють понад 500 аеропортів з постійними рейсами. Досі зберігають своє значення гужовий, в'ючний транспорт і особливо велосипедний.

Мал. 61. Візитівка Китаю – Великий китайський мур (IV – початок V ст. до н. е.; завдовжки 4000 км)

За останні 25 років у сфері *туризму* Китай досяг колосальних успіхів. Із країни, у яку до 1978 р. в'їзд туристів був майже відсутній, Китай перетворився на одного зі світових туристичних лідерів. У 2016 р. його відвідало 59,3 млн туристів (V місце у світі). Великий туристичний попит мають історичні та культурні рекреаційні об'єкти, зокрема Великий китайський мур (мал. 61), музей Гугун (колишній імператорський палац), палац-монастир Потала, буддійські монастирі тощо.

● **Характерні риси просторової організації господарства.** Для Китаю характерні великі регіональні відмінності в рівні розвитку. Традиційно в Китаї виділяють 3 великі економічні зони.

Східну зону утворюють дев'ять приморських провінцій та автономних районів Китаю. Це найбільш розвинута в соціально-економічному відношенні частина країни з потужною важкою промисловістю, з густою транспортною мережею і доволі розвинутою соціальною сферою. Завдяки безлічі морських портів це також найбільш залучена у світогосподарські зв'язки частина Китаю. Саме в цій зоні виникли сучасні наукоємні виробництва, сюди надходять основні потоки іноземних інвестицій. Основними економічними центрами зони є *Пекін*, *Шанхай* (найбільше місто Китаю і світу, важливий фінансовий і комерційний центр Китаю, розташована Шанхайська біржа золота, а також автомобільні заводи SAIC Motor, заводи комп'ютерів і побутової електроніки Inventec і LG Electronics, металургійний, нафтохімічні та хімічні заводи, один із найбільших у світі морський порт) і *Тяньцзінь* (важливий промисловий центр).

Центральна зона включає дев'ять провінцій та автономних районів Північно-Східного, Північного і Центрального Китаю. За площею вона перевищує Східну зону, але за чисельністю населення і рівнем промислового розвитку значно їй поступається. Тут особливе значення мають виробництво палива, електроенергії, хімічних продуктів, сировини і напівфабрикатів, відзначається вона і скотарством.

Західна зона також включає в себе дев'ять провінцій та автономних районів Китаю. В економічному розвитку перевага віддається розвитку

*Пекин
(Beijing)*

- Населення – 21 млн мешканців, густина населення – 1290 осіб/км².
- Місто розташоване на Великій Китайській рівнині, у басейні р. Юндінхе.
- Пекин – одне з найдавніших китайських міст. У 1421 р. отримав назву «Бейцзин», із XIII ст. до 1927 р. Пекин був столицею Китаю, в 1949 р. став столицею КНР.
- Пекин – великий промисловий центр країни. У місті працюють підприємства машинобудування, нафтопереробки і хімічної промисловості, будівельної й легкої промисловості. Зберігають своє значення кустарні виробництва (різьблення по дереву, слонової кістці, нефриту, виробництво килимів). Пекин є найбільшим транспортним вузлом Китаю, у якому діють міжнародний аеропорт Шоуду і метрополітен.
- Історична частина Пекина (строго геометрична за плануванням) складається із Внутрішнього і Зовнішнього міста. Найдавніше Внутрішнє місто включає комплекс Імператорського міста (південна стіна з воротами і площа Тяньаньмень), ядро якого – Заборонне місто з комплексом Імператорського палацу (XV ст., нині музей Гугун). У Зовнішньому місті особливо відзначається ансамбль «Храм неба». Адміністративно-політичний центр міста – площа Тяньаньмень.

сільського господарства, використанню мінерально-сировинних ресурсів, первинній переробці місцевої сировини, транспортному освоєнню малозаселених і малоосвоєних територій. У високогірному районі Тибету, який має суворі природні умови, розташоване місто *Лхаса* (важливий релігійний центр ламаїзму, одного з напрямів буддизму).

● **Зовнішньоекономічні зв'язки. Відносини з Україною.** За обігом зовнішньої торгівлі Китай вийшов на II місце у світі (після США). Китай експортує нафту, вугілля, зерно, чай, рибу, текстиль, шовк, вольфрамову руду тощо; в імпорті домінують машини й устаткування, складна обчислювальна техніка, гідротехнічне обладнання, хімічні добрива, наукоємні технології, зброя тощо. Найбільший торговельний партнер Китаю – Японія, потім ідуть США, Росія, Південна Корея тощо.

Особливу зацікавленість КНР виявляє до традиційно розвинених в Україні сфер діяльності, як-от приладобудування, виробництво оптики, точної механіки, медичної апаратури, хімічної промисловості. Між Україною та Китаєм реалізуються такі перспективні форми науково-технічної співпраці, як українсько-китайські центри та технопарки в містах Цзінань, Харбін і Шанхай.

ДЛЯ ДОПИТЛИВИХ

- Родинні стосунки в Китаї досі ґрунтуються на конфуціанських законах. Діти зобов'язані беззаперечно слухатися батьків усе життя, а у випадку хвороби матері чи батька – бути поряд і повністю сплатити за лікування.
- У Китаї налічують близько 200 діалектів, що іноді відрізняються один від одного як різні мови. Головними в країні є два діалекти – кантонський і мандаринський. Завдяки ж величезному населенню Китаю англійською говорить більше людей, ніж безпосередньо в Америці чи Великій Британії.

Запитання і завдання

1. Визначте переваги сучасного ЕГП Китаю. Яке місце країни у світі та Азійсько-Тихоокеанському регіоні?
2. Охарактеризуйте вплив демографічної політики КНР на працересурсний потенціал країни.

3. Які проекти розвитку країни в різних сферах діяльності вам відомі?
4. Знайдіть і покажіть на карті найбільший промисловий район країни, світові міста, головні морські порти, аеропорти-хаби, фінансові центри.
5. Які сфери діяльності створюють сучасну спеціалізацію третинного, вторинного, первинного секторів економіки Китаю?
6. Обґрунтуйте стрімкі темпи розвитку туристичної сфери Китаю.
7. Охарактеризуйте зовнішньоекономічні зв'язки Китаю. Які перспективи українсько-китайських відносин?

ОРІЄНТОВАНА ТЕМА ДЛЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Унікальність економічної системи Китаю.

§ 19. ІНДІЯ

- *Офіційна назва* – Республіка Індія
- *Столиця* – Нью-Делі
- *Площа* – 3,28 млн км²
- *Населення* – 1 281 млн осіб (на 2017 р.)
- *Мови* – хінді, англійська
- *Форма державного правління* – парламентська республіка
- *Форма державного устрою* – федеративна держава
- *Адміністративний поділ* – 29 штатів, 6 союзних територій
- *Найбільші міста* – Мумбаї, Делі, Бангалор, Колката
- *ВВП на душу населення* – 1723 дол. (2017 р.)

• Місце країни у світі та ЄГП країни.

Індія – найбільша країна Південної Азії, розташована на півострові Індостан, за площею посідає сьоме місце у світі, за чисельністю населення – друге після Китаю (кожний шостий житель Землі мешкає в Індії). Індія омивається водами Аравійського моря на заході, Індійського океану на півдні та Бенгальської затоки на сході.

Індія – країна давньої культури, батьківщина багатьох винаходів і досягнень цивілізації. Так, Індії людство зобов'язане винайденням десяткової системи обчислення та гри в шахи. Індійці першими навчилися розводити домашню птицю, вирощувати рис, бавовник, цукрову тростину. Індія є батьківщиною світової релігії – буддизму і національної – індуїзму. Досягнення Індії у сфері культури та мистецтва увійшли до скарбниці світової спадщини.

Індія – парламентська республіка, у якій главою держави є президент із суто представницькими повноваженнями. Конституція визначає Індію як «союз штатів», які не мають права вільного виходу з країни. Індійські

ПРИГАДАЙТЕ

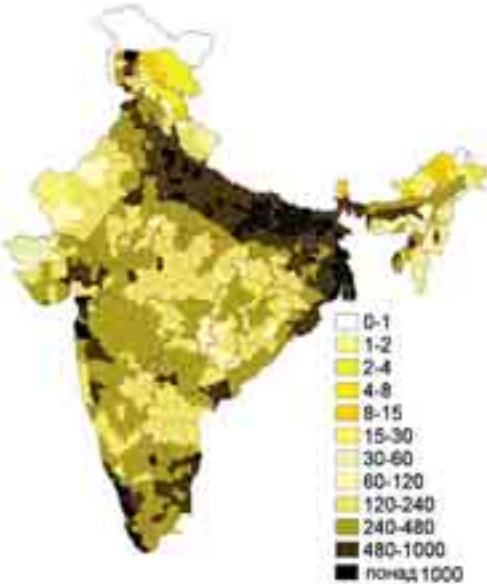
1. Назвіть риси фізико-географічного положення Індії. Охарактеризуйте вплив ФГП на формування природних умов країни.
2. Індія – один з давніх осередків людських цивілізацій. Що вам відомо про культуру, традиції, менталітет індійців?
3. Наведіть обґрунтування включення Індії до однієї з провідних категорій країн світу – «Великої двадцятки», або G-20.

штати – це великі адміністративно-територіальні утворення, в основу яких покладено мовну єдність населення.

● **Основні чинники розвитку.** Надра Індії утримують великі запаси *мінеральних ресурсів*, зокрема залізних і марганцевих руд, кам'яного вугілля, бокситів, хрому, графіту, торію, алмазів, титану, золота й дорогоцінних каменів. У Гімалаях починаються найбільші річки Індії – Інд (3180 км), Брахмапутра (2900 км) і Ганг (2700 км), які є судноплавними. Річки мають величезний гідроенергетичний потенціал, який використовується лише на 10 %. *Озер* в Індії мало. *Ліси* вкривають 23 % території країни. Й досі ліси інтенсивно вирубують на паливо, для розширення орних земель, під промислові об'єкти і забудову.

Рекреаційні ресурси Індії багаті й різноманітні: гірські масиви Гімалаїв і Каракоруму, тропічні пустелі, савани, вологі ліси, морські узбережжя. У країні створено мережу національних парків (понад 75) і заповідників (до 420), найвідоміші з яких Канха в Мадхья-Прадеш, Казіранга в Ассамі, Корбетт-парк в Уттар-Прадеш, Періяр у Керале.

Працересурсний потенціал Індії дуже значний (510 млн осіб), але переважає некваліфікована робоча сила. Частка письменних серед дорослого населення ледве сягає 60 %. Вищою освітою охоплено всього 12 % індійської молоді. Індія – одна з найбільш соціально поляризованих країн світу, тут понад 1/3 населення живе за «межею бідності».

Мал. 62. Густота населення Індії (осіб/км²)

● **Система розселення.** Населення Індії налічує понад 1,28 млрд осіб, що становить майже 1/6 населення планети. Із початку ХХ ст. кількість мешканців Індії збільшилася майже в 3 рази, а щорічний природний приріст перевищує 1,17 %.

Для країни характерна висока *густота населення* (364 особи/км²). Найзаселеніші приморські території (700–800 осіб/км²), найменш заселені – гірські північні території (10–20 осіб/км², мал. 62). Рівень *урбанізації* низький (33 %), але у водночас в Індії наявні 54 міста-мільйонери (табл. 1), що утворюють великі агломерації. На базі швидко рослих агломерацій формується мегалополіс Колката–Асансол–долина р. Дамодар (або Візагмахангар) на кордоні Індії з Бангладеш.

Таблиця 1. Найбільші міста Індії

№	Місто	Площа, км ²	Населення, млн осіб	
			місто	агломерація
1	Мумбаї	603	13,9	21,3
2	Делі	1483	12,5	18,9
3	Бангалор	741	5,4	6,5
4	Колката	185	5,0	15,4

● **Сучасний стан господарства.** *Економіка* Індії багатуокладна, економічна відсталість межує з новітніми досягненнями науки й техніки.

Сільське господарство має вагоме значення для економіки Індії (17 % ВВП). Його основа – *землеробство* ($\frac{3}{4}$ аграрного виробництва). Головні сільськогосподарські культури – рис (157 млн т – II місце у світі), пшениця, просяні культури, кукурудза, бобові. Прибережні низовини, долини Гангу та Брахмапутри – пояс рисосіяння, Індо-Гангська низовина – царина пшениці. Багато вирощують і технічних культур – бавовник (II місце у світі), цукрову тростину, тютюн, чай, каву тощо. Олійні культури (арахіс, рапс і кокосові горіхи) культивують майже повсюдно. Традиційна стаття експорту – прянощі (чорний перець, гвоздика, кардамон). Незважаючи на найбільше у світі поголів'я великої рогатої худоби (300 млн голів корів і 85 млн буйволів), *тваринництво* має специфічний характер – використовується як тяглова сила. М'ясне тваринництво загалом не розвинене й обмежується розведенням дрібної рогатої худоби та птиці.

Гірничодобувна промисловість має життєво важливе значення для держави. У країні видобувають 156 млн т залізної руди, 19 млн т бокситів, 3 млн т мідної руди, а також марганець, золото, срібло, алмази, цинк і свинець тощо. Більшу частину *електроенергії* виробляють ТЕС (79 %), на ГЕС припадає 18 %. З 1960-х років. Індія однією з перших серед країн, що розвиваються, розпочала будувати АЕС (поблизу Ченная), нині в країні діють 7 АЕС, але виробляють вони лише 3 % електроенергії.

В Індії важливе значення має *текстильна промисловість*, країна посідає одне з провідних місць у світі за виробництвом та експортом бавовняних і джутових тканин, килимів, взуття. Дуже швидко розвивається *машинобудування*. Індійські підприємства виробляють ткацькі верстати, електромотори, трансформатори, тепловози, вагони, судна, трактори, літаки, устаткування для металургійних заводів. Перспективним є автомобілебудування, яке вже нині стало п'ятим у світі. Національні індійські компанії Tata Motors (мал. 63), Hindustan Motors, Force Motors, Mahindra Group та ін. 2016 р. виробили 4,4 млн авто. У *металургії* переважає виготовлення сталі й алюмінію, 70 % необхідних кольорових металів імпортується з інших країн. У державі виробляється 145 млн т добрив (III місце у світі), що забезпечує 70 % потреб країни. *Фармацевтична промисловість* є однією з найрозвинутіших. Давнім і традиційним видом виробництва країни є *алмазна промисловість*, Індія щороку експортує алмазів на понад 1 млрд дол.

Третинний сектор економіки. У 2016 р. на нього припадало 46 % ВВП. Найрозвинутішими є фінансові, банківські, бухгалтерські послуги, фрахт, туризм, освіта, операції з нерухомістю, національна інфраструктура. Індія швидко стає однією з головних фігур на світовому ринку *інформаційних технологій*, у якому вже зайнято понад $\frac{1}{4}$ працівників країни. Технопарки, які виробляють 90 % програмного забезпечення, розміщені по всій території Індії. Своєрідною «Кремнієвою долиною» в Індії вважається високотехнологічний центр на околицях м. Бангалор, що спеціалізується на проведенні науково-дослідних робіт, виробництві електроніки і створенні програмного забезпечення.

Індія належить до азійських країн із відносно розвиненим *транспортм*. Залізнична мережа – одна з найбільших у світі, загальна

Мал. 63. Малогабаритне авто компанії Tata Motors (Мумбаї)

довжина залізниць – 68 тис. км (V місце у світі). Залізницями перевозять 60 % вантажів. Основні міста країни з'єднані між собою національними автострадами. Загальна протяжність автомобільних доріг – 4,7 млн км (II місце у світі). Більшість індійських доріг, особливо в глибинці, ґрунтові й у сезон дощів стають важкопрохідними. Індія володіє найбільшим серед країн, що розвиваються, торговельним флотом. Значного розвитку набув повітряний транспорт. Міжнародні мережі обслуговує державна компанія Air India, а на внутрішніх – Indian Airlines і деякі приватні. Досі в країні використовують гужовий і в'ючний види транспорту, роль яких дуже важлива.

В Індії традиційно розвинутий *туризм*. У 2016 р. країну відвідало понад 14,5 млн туристів, яких приваблюють чудові пляжі, притягальні для альпінізму Гімалаї; великий попит мають релігійний, медичний і чайний види туризму. В країні чимало видатних історико-культурних пам'яток (мал. 64). До списку ЮНЕСКО занесено 26 об'єктів.

• **Характерні риси просторової організації господарства.** В Індії виділяються 5 економічних районів, які мають чітку спеціалізацію.

Район *Північно-Східної Індії* включає штати нижньої течії Гангу. Це район із розвинутою чорною металургією, основною хімією, машинобудуванням. У передгір'ях Гімалаїв вирощують дві найважливіші експортні культури Індії – чай і джут. Ключовим центром цього району є місто *Колката* (великий центр освіти, науки, культури, економіки і фінансів, розвинутий сектор інформаційних технологій, металургія, машинобудування).

Другим важливим районом традиційно є *Західна Індія*, що сусидить із Пакистаном. Західна Індія поступово нарощує нафтовидобуток і розвиває сучасну нафтопереробку. Основним центром району є місто *Мумбаї* (кол. Бомбей) – головний порт країни, що створює 5 % ВВП Індії, центр бавовняної, машинобудівної, металообробної, хімічної, деревообробної, шкіряної промисловості. Тут виробляється близько 70 % кінофільмів країни.

Два економічні райони – *Центральний* і *Північний* – часто об'єднують в один район. Тут у долинах Гангу та його приток вирощують рис, просо і пшеницю, цукрову тростину, бавовну, олійні й бобові культури. Це один із найбільших світових центрів землеробства. Місцева промисловість пов'язана з переробкою агропродукції, металургією. Тут розміщена столиця країни – *Нью-Делі*.

Найвідсталішим є район *Південна Індія*, який традиційно спеціалізується на тропічному землеробстві й зерновому господарстві. Розвивається легка, харчова, металургійна і нафтопереробна промисловість. Економічними центрами району є міста *Хайдарабад* – великий промисловий і ремісничий центр і *Ченнаї* (до 1996 р. Мадрас) – автомобільна промисловість, ВПК, біотехнології, великий порт.

Мал. 64. Перлина Індії – мавзолей Тадж-Махал (1632–1653 рр.)

• **Зовнішні економічні зв'язки.** Зовнішня торгівля приносить значні прибутки. Основний експорт припадає на текстиль, ювелірні вироби, програмне забезпечення, електроніку, транспортне обладнання, фармацевтику, сільгосппродукти; імпорт – на нафту, машинне обладнання, добрива й хімікати. Головними торговельними партнерами Індії є США, країни ЄС і Китай.

Нью-Делі (New Delhi)

- Населення – 257 тис. мешканців, густина населення – 3820 осіб/км².
- Місто розташоване на Індо-Гангській рівнині, на березі р. Джамна.
- Нью-Делі фактично є районом Делі, і первісно його територія була забудована в 1911–1923 рр. для англійської колоніальної адміністрації, що перенесла сюди центральну резиденцію з Калькутти. Після здобуття Індією незалежності 1947 р. Нью-Делі став автономним районом.
- Нью-Делі – лише політичний центр країни, тут розміщені урядові служби, промислових підприємств немає. Основною є сфера послуг, що включає інформаційні технології, телекомунікації, готелі, банки, туристичну інфраструктуру.
- Більшу частину Нью-Делі спроектував провідний британський архітектором Едвіном Лаченсом у ХХ ст. Адміністративний центр міста включає будівлю Сансад-Бхаван (парламент, 1912–1913 рр.), президентський палац Раштрапаті-Бхаван, меморіальну пам'ятку Ворота Індії, храм Лакшмі-Нараяні (1939 р.).

Ще за часів СРСР Індія була традиційним партнером *України*. Завдяки українським проектним закладам і промисловим підприємствам у країні побудовані великі заводи та комбінати чорної металургії, хімічної промисловості, важкого та транспортного машинобудування тощо. Основні товарні позиції українського експорту до Індії: жири й олії рослинного походження, метали, ядерні реактори, котли та машини, добрива, продукти неорганічної хімії; Індія постачає в Україну: фармацевтичну продукцію, органічні хімічні сполуки, пластмаси та полімерні матеріали, тютюн тощо. Активно співпрацюють країни у сферах біотехнологій і біомедицини, інформаційних і комунікаційних технологій, нанотехнологій і нових матеріалів, енергетики й енергоресурсів, фізики високих енергій та астрофізики.

ДЛЯ ДОПИТАЛИВИХ

- В Індії мешкає найбільша кількість вегетаріанців світу. Близько 40 % індійців – вегетаріанці. У країні найнижчий у світі показник споживання м'яса на душу населення. До того ж корова – священна тварина. Якщо під час подорожі на дорозі опиниться корова, то водієві варто бути дуже обережним: у разі навіть незначного зіткнення з твариною йому загрожує штраф, а в деяких випадках навіть строк за ґратами.
- Поділ суспільства на 4 соціальні категорії (варни), що його було запроваджено Ведами, пізніше трансформувалося в кастову систему і нормативно закріплено одним із найдавніших кодексів – Законами Ману, які датовані, за різними оцінками, VI або II ст. до н. е., зберігається і дотепер. Однак первісна система 4 варнаст (браміні, кшатрії, вайшії, шудри) і сучасна система каст не подібні. Остання налічує сотні каст – джат. У сучасній конституції Індії існує додаток «Таблиця каст», у якій зазначено всі офіційно визнані державою касты – джати.

Запитання і завдання

1. Охарактеризуйте місце Індії в сучасному економічному житті Азії й світу.
2. Розкрийте вплив основних чинників на спеціалізацію індійської економіки та її участь у МПП.
3. Поясніть причини нерівномірності розселення населення та економічного розвитку економічних районів Індії.
4. Які склалися передумови для розвитку високотехнологічних сфер економіки Індії? На прикладах доведіть, що Індія – країна, яка стрімко розвивається.

- Складіть міні-твір «Незабутня туристична подорож Індією».
- Охарактеризуйте міжнародні зв'язки України з Індією.

ОРІЄНТОВНА ТЕМА ДЛЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

«Коридори зростання» в Індії.

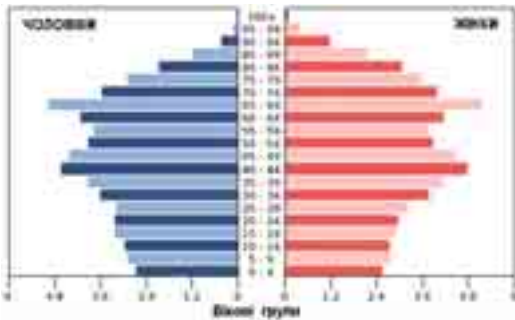
ПРАКТИЧНА РОБОТА № 4

Тема: Аналіз статево-вікових пірамід Японії, Китаю та Індії з метою оцінювання працересурсного потенціалу країн

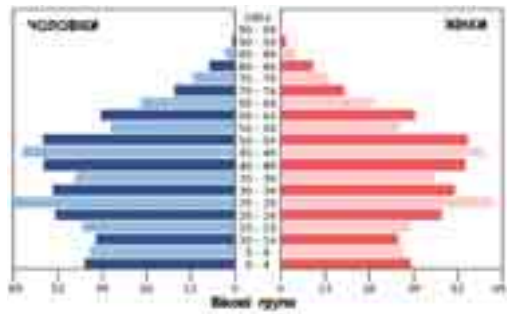
Мета: поглибити знання про структуру населення країн Азії на прикладі Японії, Китаю та Індії; закріпити вміння читати статево-вікові піраміди, аналізувати співвідношення статевих (чоловіче та жіноче) та вікових (діти, працездатне населення, люди похилого віку) показників населення Японії, Китаю та Індії; спираючись на аналіз статево-вікових пірамід країн Азії, оцінити сучасний стан та перспективи працересурсного потенціалу цих країн.

Завдання:

- Порівняйте статево-вікові піраміди населення Японії, Китаю та Індії.

Японія, 2016 р.

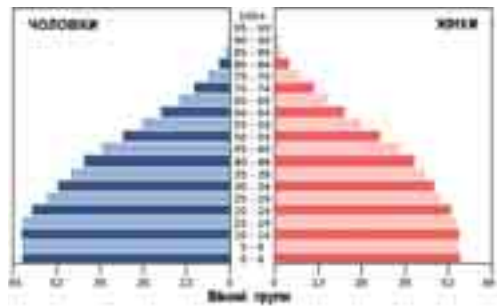

Китай, 2016 р.

2. Зробіть висновки про демографічну ситуацію та структуру населення Японії, Китаю та Індії:

- тип відтворення населення;
- співвідношення чоловіків і жінок у різних вікових групах;
- демографічне явище, що є характерним для країни (демографічний вибух, демографічна криза, депопуляція, старіння населення тощо) і які його причини;
- прогноз забезпеченості трудовими ресурсами на найближчі 15–20 років.

Використовуйте матеріали підручника, карти атласу, інтернет-джерела.

Індія, 2016 р.

ПЕРЕВІРТЕ СЕБЕ

Тести з однією правильною відповіддю

- Субрегіоном Азії, у якому немає жодної монархічної держави, є:
А Центральний **Б** Західний **В** Східний **Г** Південний

2. До числа азійських країн-гігантів за населенням (понад 100 млн осіб) не належить:
А Китай **Б** Туреччина **В** Індонезія **Г** Бангладеш
3. За показниками ІЛР, найрозвиненішою країною Азії є:
А ОАЕ **Б** Індія **В** Китай **Г** Сінгапур
4. Виберіть місто – столицю азійської держави:
А Каракас **Б** Дакка **В** Скоп'є **Г** Триполі
5. Малайзія, Сінгапур, Південна Корея, Тайвань – це:
А країни «переселенського капіталізму»
Б ключові країни, що розвиваються
В нові індустріальні країни
Г постсоціалістичні країни
6. На якому острові розташовані три держави Азії (Малайзія, Індонезія та Бруней)?
А Суматра **Б** Ява **В** Хоккайдо **Г** Калімантан
7. Країна Азії, що посідає II місце у світі за кількістю об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО та є одним із лідерів свого регіону:
А Японія **Б** Таїланд **В** Індія **Г** Китай
8. Країни якого регіону Азії входять до регіональної організації АСЕАН, що забезпечує їх ринковий розвиток?
А Західна **Б** Південно-Східна **В** Східна **Г** Південна
9. Знайдіть помилку в парі «країна – столиця»:
А Йорданія – Амман **В** Оман – Сана
Б Бахрейн – Манама **Г** Катар – Доха

Тести на встановлення відповідності

10. Установіть відповідність між ТНК та країнами Азії, яким вони належать:
А Японія **1** Tata Motors, Hindustan Motors, Mahindra Group
Б Китай **2** Haier, TCL, Gree, SAIC Motor
В Республіка Корея **3** Toyota, Honda, Nissan, Mitsubishi Group
Г Туреччина **4** Hyundai, Kia, Samsung, LG
Д Індія
11. Установіть відповідність між субрегіонами Азії та країнами, що входять до їхнього складу:
А Східна Азія **1** Оман
Б Західна Азія **2** Узбекистан
В Південно-Східна Азія **3** В'єтнам
Г Південна Азія **4** Монголія
Д Центральна Азія
12. Установіть відповідність між країнами та поєднанням їхніх форм державного правління й устрою:
А Казахстан **1** федеративна республіка
Б Таїланд **2** унітарна республіка
В Гонконг/Сянган **3** федеративна монархія
Г ОАЕ **4** унітарна монархія
Д Пакистан

Тести з кількома правильними відповідями

13. Визначте столиці тих країн, які межують з Індією на суходолі:
А Ісламабад **В** Дакка **Д** Катманду
Б Тегеран **Г** Малі **Е** Бангкок
14. З переліку світових міст виберіть ті, що представляють субрегіон Східна Азія:
А Сінгапур **В** Сеул **Д** Шанхай
Б Дубаї **Г** Мумбаї **Е** Гонконг/Сянган
15. Виберіть країни Азії, у яких активно запроваджують заходи демографічної політики і досягнуті певні результати завдяки плануванню родин:
А ОАЕ **В** Сінгапур **Д** Оман
Б Південна Корея **Г** Китай **Е** Іран
16. Країни Західної Азії мають широкий спектр інтеграційних інтересів. Вони є членами таких міжнародних організацій:
А НАТО **В** НАФТА **Д** МЕРКОСУР
Б АСЕАН **Г** ОПЕК **Е** Ісламська конференція

Тести з пропущеними відповідями

17. Укажіть країни Азії відповідно до їхньої форми правління:
 Конституційні монархії: Абсолютні монархії: Республіки:
А _____; **А** _____; **А** _____;
Б _____; **Б** _____; **Б** _____;
В _____; **В** _____; **В** _____;
Г _____; **Г** _____; **Г** _____;
Д _____; **Д** _____; **Д** _____.
18. Найбільший мегалополіс світу, що розташований у Японії, називається _____.
19. Унітарна азійська монархія, майже 99 % населення якої належить до одного етносу; приблизно половина населення мешкає в найбільшому мегалополісі світу; головна складова економіки – машинобудування, продукція якого переважає в експорті; імпортує майже все паливо, руди металів, значну частину продовольства: країна _____; столиця _____; регіон _____.
20. Напівострівна країна, що розвивається, федерація, на території якої розташоване найвологіше місце на Землі; столиця держави не найбільше місто в країні. Є батьківщиною чаю, рису, цитрусових. Один зі світових лідерів з вирощування бавовни, джуту і розведення великої рогатої худоби: країна _____; столиця _____; регіон _____.
21. Новоіндустріальна півострівна країна. Один з провідних виробників електротехніки, суден; активно розвиває автомобілебудування, атомну енергетику. За високі темпи економічного розвитку отримала другу назву «азійський тигр»: країна _____; столиця _____; регіон _____.

РОЗДІЛ III. ОКЕАНІЯ

Тема 1. Австралія

Ви дізнаєтеся про:

- місце країни у світі та регіоні, основні чинники, що визначають міжнародну спеціалізацію країни;
- систему розселення населення в регіоні, українську діаспору в Австралії;
- особливості сучасного розвитку країн регіону, характерні риси просторової організації виробництва товарів та послуг;
- райони видобутку корисних копалин на території Австралії, найбільші промислові осередки, найбільші морські, світові міста в країні.

Ви навчитеся:

- аналізувати динаміку природного та механічного руху населення регіону, вплив демографічних та міграційних процесів на працересурсний потенціал країни;
- складати комплексну економіко-географічну характеристику Австралії на основі тематичних карт і знаходити та систематизувати необхідну інформацію для характеристики країни;
- пояснювати особливості зональної спеціалізації сільського господарства та розміщення основних осередків добувної та обробної промисловості;
- робити висновки про причини нерівномірності економічного розвитку окремих районів Австралії.

§ 20. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА АВСТРАЛІЇ

- **Офіційна назва** – Австралійський Союз
- **Столиця** – Канберра
- **Площа** – 7,69 млн км²
- **Населення** – 23,2 млн осіб (на 2017 р.)
- **Мова** – англійська
- **Форма державного правління** – держава Співдружності
- **Форма державного устрою** – федеративна держава
- **Адміністративний поділ** – 6 штатів і 2 території
- **Найбільші міста** – Сідней, Мельбурн, Брісбен, Перт
- **ВВП на душу населення** – 51 850 дол. (2017 р.)

ПРИГАДАЙТЕ

1. Які метрополії володіли колоніями в регіоні Австралія та Океанія? З якого часу країни регіону набули незалежності і стали рівноправними членами світової економіки?
2. За якими критеріями Австралію включено до G-20?
3. Поясніть причини унікальності природи та самобутності населення Австралії.

• Місце країни у світі та ЕГП країни.

Австралійський Союз розташований у Південній півкулі і займає територію Австралійського континенту та прилеглих до нього островів (Тасманія, Кінг, Кенгуру тощо). Австралія є шостою за площею державою у світі, на яку припадає близько 5 % суходолу Землі. Оскільки це єдина держава в світі, що займає територію цілого континенту, вона має лише морські межі. Країнами-сусідами Австралії є Нова Зеландія, Індонезія, Папуа-Нова Гвінея та інші острівні держави Океанії.

Першими людьми, які заселяли Австралію, були племена аборигенів, що прибули сюди з Південно-Східної Азії близько 40 тис. років тому. У 1770 р. англієць Джеймс Кук проголосив ці землі британським володінням. На початку XIX ст. 6 колоній об'єдналися в Австралійський Союз і отримали статус домініону, а 1931 р. країна одержала повну незалежність від Великої Британії.

Австралія – країна у складі Британської Співдружності. Главою держави номінально є британський монарх, чий повноваження формально делеговані генерал-губернатору. Останнім часом набирає обертів рух за перетворення Австралії на федеративну республіку.

• **Основні чинники, що визначають місце країни в міжнародному поділі праці.** *Мінеральні ресурси* – основне природне багатство країни. Надра Австралії містять величезні запаси бокситів ($\frac{1}{3}$ світових), урану (30 % світових), залізної руди, поліметалів, міді, золота, марганцю, алмазів тощо. Основні запаси кам'яного вугілля розташовані в східній частині країни, а на шельфі – великі родовища нафти й природного газу.

Водна проблема – одна з найголовніших в Австралії, країна найгірше забезпечена *водними ресурсами*. Найповноводніша річка – Муррей (Муррі) із головною притокою Дарлінгом – найдовшою річкою континенту (2740 км). Більшість австралійських річок пересихають у сухий сезон і зветься «*крі-ками*» (мал. 65). Нестача поверхневих вод частково компенсується знач-

ними запасами підземних вод, які накопичуються в артезіанських басейнах. На території Австралії чимало давніх *озерних улоговин*, що заповнюються водою лише після епізодичних дощів. Найбільше з них – Ейр (9500 км²), яке розташоване на 15 м нижче рівня моря.

Ліси Австралії складаються переважно з понад 600 видів евкаліптів (висота окремих дерев сягає 90 м), чагарників та акацій. Понад 100 видів деревних порід мають промислове значення. Лісистість країни – 19 %.

Привабливими є місцеві *рекреаційні ресурси*, особливо чудові морські пляжі. Тут організується катання на яхтах і водних лижах, підводне полювання тощо. В Австралійських Альпах розміщені гірсько-кліматичні курорти і добре оснащені центри зимових видів спорту. Флора й фауна охороняються у 75 національних парках і заповідниках, серед яких найвідомішими є: Маунт-Баффало, Маунт-Косцюшко, Саут-Уест тощо.

Австралія має обмежений *працересурсний потенціал*, до трудових ресурсів належать 12,7 млн осіб (54 % від усього населення). Тому висока частка іноземних працівників у країні, зокрема з Китаю, В'єтнаму, республік колишнього СРСР. Найбільш затребувані фахівці з гірничої та аграрної сфер. Майже 80 % дорослого населення країни віком від 25 до 64 років отримали повну середню освіту, а вищу освіту мають 42 % населення відповідного віку.

● **Система розселення.** В Австралії мешкає 23,2 млн осіб, збільшення чисельності населення залежить і від природного приросту, і від міграції.

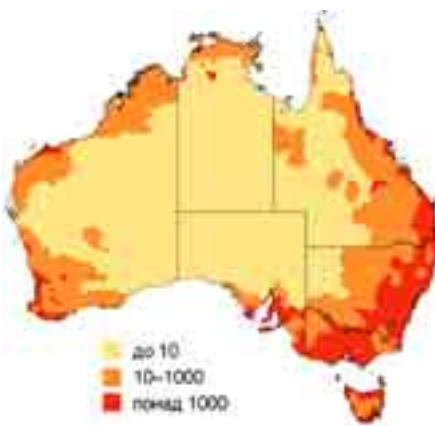
Австралія дуже рідко заселена, *середня густина населення* становить 2,8 особи/км². Близько 80 % австралійців мешкають на східному й південно-східному узбережжях континенту, де розташовані найбільші міста, не далі 80 км від моря (мал. 66). Австралія є однією з найбільш урбанізованих країн світу: якщо на початку ХХ ст. у містах мешкало 50 % населення, то нині – вже 90 %. Більшість міського населення мешкає в п'ятьох найбільших містах країни (табл. 1). У сільській місцевості переважає фермерське розселення, у внутрішніх районах ферми віддалені одна від одної на десятки й сотні кілометрів.

Таблиця 1. Найбільші міста Австралії

№	Місто	Заснування	Площа, км ²	Населення, млн осіб
1	Сідней	1147 р.	1788	5,0
2	Мельбурн	1835 р.	8806	4,7
3	Брісбен	1824 р.	5904	2,3
4	Перт	1829 р.	5386	2,0
5	Аделаїда	1836 р.	1826	1,3

Мал. 65. Крик на півночі Австралії

Мал. 66. Розподіл населення по території Австралії (осіб/км²)

ПОМІРКУЙТЕ

1. За допомогою карт атласу знайдіть і поясніть закономірності розміщення: а) паливних мінеральних ресурсів, зокрема кам'яного вугілля, на сході і півдні Австралії; б) рудних (залізних, алюмінієвих, мідних, золота) – на заході і півночі; в) найбільших промислових осередків Австралії (Південно-Східний, Західний райони). 2. Як впливає природно-ресурсний потенціал на розміщення та спеціалізацію господарства Австралії?

● **Сучасний стан господарства.** Австралія пройшла складний шлях економічного розвитку. З аграрного придатка метрополії вона перетворилася на економічно високорозвинену державу. Тісні зв'язки з Великою Британією мали вплив на розвиток країни. **Економіка** Австралії розвивається за західними зразками, й нині це високорозвинена індустріально-аграрна країна, що входить до G-20. Усі ланки господарства контролюють гігантські ТНК, що зосередили у своїх руках промислове виробництво, сільське господарство, банківську справу, страхування та інші фінансові операції, оптову та роздрібну торгівлю, а також засоби масової інформації.

Сфера послуг становить 70 % ВВП. Найрозвинутіші послуги торгівлі, логістично-інфраструктурні, освітні, охорони здоров'я, ділові послуги й операції з нерухомістю, фінансові та страхові, туризму і готельного бізнесу. **Третинна сфера економіки** є основним джерелом зростання зайнятості населення.

Великі простори Австралії зумовили розвиток усіх видів **транспорту**. Автотрапляхи життєво необхідні для перевезення вантажів і пасажирів. Загальна довжина автодоріг – 823 тис. км. Функціонує трансконтинентальне шосе «Схід–Захід». На залізницю припадають основні обсяги перевезень видобутих корисних копалин, особливо вугілля, а також зерна та різних сільськогосподарських продуктів. Дуже розвинутий авіатранспорт. За розмірами пасажиро- й вантажообігу на душу населення авіаційний транспорт Австралії перебуває на одному з перших місць у світі. На території країни налічується понад 500 аеропортів, з яких найбільші – Сідней і Мельбурн. Морські перевезення завжди були необхідні для транспортування масових вантажів (70 % припадає на частку залізної руди й вугілля). Великими портами є: Сідней, Мельбурн, Аделаїда, Брісбен, Порт-Огаста й ін.

Туризм в Австралії стає одним із провідних секторів економіки. У 2016 р. Австралію відвідали 8,2 млн іноземних туристів. Усесвітньої популярності набув Великий Бар'єрний риф, а сучасна культура більш за все представлена у великих містах країни – Сідней (мал. 67), Мельбурні, столиці Канберрі, Аделаїді, Перті. Приваблюють туристів і австралійці-аборигени. Екзотичним заняттям в Австралії є метання бумеранга. Серед туристів великий попит мають морські круїзи в прибережній зоні. До списку спадщини ЮНЕСКО занесені 19 об'єктів, з них 12 – природні.

Мал. 67. Місто Сідней

В австралійській **промисловості** традиційно підвищену питому вагу мають сировинні виробництва. Це **видобуток** залізної руди (I місце у світі – 817 млн т), боксити (I місце – 81 млн т), золото (II місце – 270 т), марганець (II місце – 3 млн т), уран (III місце – 5,6 тис. т), кам'яне вугілля (IV місце – 492 млн т), срібло (V місце – 1400 т), а також цинк, свинець, алмази, кобальт тощо. Австра-

лія відносно добре забезпечена паливними ресурсами, тому ТЕС виробляють до 90 % електроенергії в країні. Каскади ГЕС побудовані на Тасманії та в Австралійських Альпах. Багато фермерських господарств мають геліоустановки на дахах будівель і використовують сонячну енергію в побуті.

Обробна промисловість – найбільша сфера господарства. *Чорна металургія* працює на місцевій сировині, найважливіші її центри – Порт-Кембла й Ньюкасл. У *кольоровій металургії* виділяється виробництво цинку й свинцю, працюють мідеплавильний та алюмінієвий комбінати. Значного розвитку набули такі напрями *машинобудування*, як автомобілебудування, суднобудування (Сідней, Мельбурн, Брісбен), сільськогосподарське машинобудування, виробництво побутової техніки, електроніки, обладнання для інформаційних технологій, озброєння. *Хімічна промисловість* виробляє синтетичне пальне, сірчану кислоту, добрива, вибухові речовини.

Легка промисловість забезпечена місцевою сировиною (вовна, шкіряна сировина, бавовна) і представлена текстильними, взуттєвими й трикотажними підприємствами. Найстарішими є *харчові підприємства* (маслоробне, молочноконсервне й м'ясоконсервне виробництва, сироваріння, виготовлення бекону, соків і фруктових концентратів).

У *сільському господарстві* переважають великі й середні господарства, які використовують лише 10 % площі країни (під рілля – не більше ніж $\frac{1}{3}$, решта – пасовища). Провідна ланка – *тваринництво*, а саме – вівчарство. Налічується понад 89 млн голів овець (II місце у світі після Китаю). Австралія є найбільшим у світі виробником і постачальником високоякісної вовни. Важливе місце в *землеробстві* займають зернові культури, зокрема пшениця (до 70 % зборів експортується). Цукрову тростину вирощують у північно-східній частині країни, цитрусові, рис і бавовну – на зрошуваних землях навколо Муррею. Чималі площі відведено під виноградники. Швидко зростає роль *аквакультури*.

● **Характерні риси просторової організації виробництва.** В Австралії сформувалися п'ять економічних районів, що відрізняються природно-ресурсним потенціалом і спеціалізацією господарства.

Головним економічним районом країни є *Південно-Східний*, на який припадає 20 % території і 70 % населення Австралії. Підприємства району виробляють 80 % промислової і 40 % аграрної продукції. Головні промислові виробництва – видобуток вугілля, чорна металургія, машинобудування, хімічна, харчова і легка промисловість. У сільському господарстві особлива роль у вирощуванні пшениці й розведенні овець. Найбільші промислові центри – Сідней, Мельбурн і столиця країни Канберра.

Північно-Східний район займає 20 % території і близько 17 % населення країни. Тут видобувають кам'яне вугілля, боксити, мідну руду, кобальт, олово, нафту, природний газ, уран. Розвинуті харчова, легка і деревообробна промисловість, м'ясне скотарство, вирощують цукрову тростину, зернові й технічні культури. Найбільший центр району – місто Брісбен.

Західний район є найбільшим за площею (40 % території країни), найбільш посушливий і малозаселений австралійський район. Ведеться традиційний видобуток золота, нікелевих і залізних руд, алмазів. Найбільший центр – порт Перт.

Північний район є найменш освоєним, займає 17 % площі країни, на якій мешкає всього 1 % населення. Ведеться видобуток бокситів, урану, марганцю, поліметалів, фосфоритів. Основні види виробництва – гірничодобувна промисловість і сільське господарство. Найбільше місто – Дарвін.

*Канберра
(Canberra)*

- Населення – 403 тис. мешканців, густина населення – 428 осіб/км².
- Місто розташоване в південно-східній частині країни, на пагорбкуватій рівнині, на висоті 600 м над рівнем моря.
- Канберра була заснована 1913 р. як компроміс між суперечками Сіднея і Мельбурна, двох найбільших міст Австралії, що претендували на статус столиці. У 1927 р. отримала статус офіційної столиці Австралійського Союзу.
- Промисловість не розвинута, є невеличкі підприємства харчової і легкої промисловості. Залізницями і шосейними дорогами місто зв'язане із Сіднеєм і Мельбурном, є аеропорт.
- Архітектурний вигляд Канберри формують невисокі споруди у строгому неокласичному стилі, це будівля парламенту і Австралійського національного університету. Місто добре сплановане в ХХ ст. і чудово озеленене.

Південний район із центром в *Аделаїді* відзначається розвинутою гірничорудною промисловістю, чорною металургією, виробництвом свинцю і цинку, розведенням овець.

● **Зовнішньоекономічні зв'язки. Відносини з Україною.** Австралія завжди залежала від заморських ринків і зовнішньоекономічних зв'язків. Австралійський експорт представлений кам'яним вугіллям, металами, золотом, алмазами, м'ясом, вівною, зерновими культурами, молочними продуктами, цукром тощо; імпорт – автомобілями, нафтою, комп'ютерами, літаками, медикаментами тощо. Активні торговельні партнери Австралії – Японія, Китай, США, країни ЄС та ASEAN, Нова Зеландія.

Зв'язки між *Україною* та Австралією були започатковані ще після Другої світової війни. В Австралії проживає близько 38 тис. діаспорних українців.

ДЛЯ ДОПИТЛИВИХ

- На гербі Австралії зображені рудий кенгуру та страус ему. Їх обрали тому, що вони найбільші ендеміки материка, а ще ні кенгуру, ні Ему не можуть рухатися назад, і це символізує курс, яким крокує країна, – лише вперед!
- Найдовша у світі огорожа – так звана Собача огорожа (5614 км). Її спорудили задля захисту пасовищ Південного Квінсленду від голодних динго.

Запитання і завдання

1. Розкрийте особливість економіко-географічного положення Австралії. Завдяки чому країна досягла високого рівня економіки та якості життя населення?
2. У чому полягає специфіка державного правління Австралії? Яку роль відіграє британський монарх у житті країни і регіону в цілому?
3. Поясніть особливості системи розселення населення Австралії. Яка причина нерівномірності його розміщення по території країни?
4. Назвіть сфери міжнародної спеціалізації економіки Австралії.
5. Поясніть відмінності виробництва товарів і послуг у різних районах Австралії.
6. Зазначте пріоритетні напрямки зовнішньоекономічних зв'язків Австралії.

● **ОРІЕНТОВНІ ТЕМИ ДЛЯ ДОСЛІДЖЕНЬ**

(за вибором учня/учениці)

1. Національні парки Австралії як об'єкти міжнародного туризму.
2. Розвиток Західної Австралії в контексті зростання глобального попиту на природні ресурси.
3. Канберра – політико-адміністративний центр країни.

Тема 2. Мікронезія, Меланезія, Полінезія

Ви дізнаєтеся про:

- особливості положення та склад країн, що включені до Мікронезії, Меланезії, Полінезії;
- основні чинники, що визначають місце країн субрегіону в МПП;
- види економічної діяльності в країнах Мікронезії, Меланезії, Полінезії;
- використання ресурсів Світового океану, туризм та кустарні промисли і ремесла в країнах субрегіону.

Ви навчитеся:

- показувати на карті Меланезію, Мікронезію, Полінезію та держави і залежні території, що до них входять;
- знаходити та систематизувати необхідну інформацію для характеристики країн Меланезії, Мікронезії, Полінезії;
- обґрунтовувати низький рівень і нестабільні темпи економічного розвитку більшості країн Океанії;
- висловлювати власні судження щодо перспектив економічного розвитку країн.

§ 21. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА КРАЇН ОКЕАНІЇ

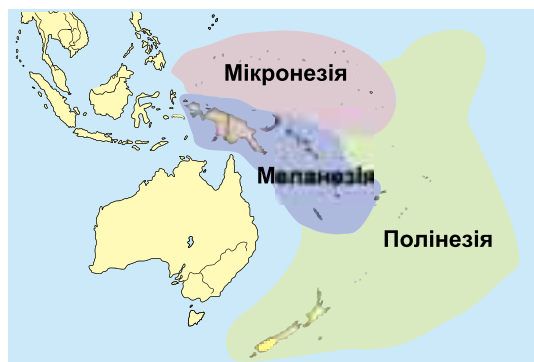
● **Економіко-географічне положення Океанії.** Океанія – найбільше у світі скупчення островів і архіпелагів (понад 10 тис.) у центральній і південно-західній частинах Тихого океану. Загальна площа островів – 1,26 млн км², що становить 0,7 % площі океану. Традиційно Океанію поділяють на три історико-етнографічні області (мал. 68):

– **Меланезія** (включає 4 суверенні держави Океанії: Вануату, Папуа-Нову Гвінею, Соломонові Острови та Фіджі, а також ряд залежних територій, найбільша з яких Нова Каледонія. Їхня площа – 969 тис. км², з якої $\frac{6}{7}$ припадає на Нову Гвінею);

– **Полінезія** (простягнулася від крайнього південного заходу до східних околиць Океанії. Складається з 4 суверенних держав (Нової Зеландії, Самоа, Тонги, Тувалу) та залежних територій, серед яких острови Кука, Французька Полінезія. Площа (без Нової Зеландії, територія якої – 265 тис. км²) становить 26 тис. км²);

– **Мікронезія** (займає північно-західну частину Океанії. У складі 5 незалежних держав: Кірибаті, Маршаллові Острови, Федерація Мікронезії, Науру, Палау, а також залежних територій, серед яких Північні Маріанські острови, Гуам тощо. Площа – 2,6 тис. км²).

● **Основні чинники, що визначають місце країни в міжнародному поділі праці.** *Природно-ресурсний*

Мал. 68. Склад Океанії

потенціал країн Океанії використовується ще не повністю. Численні *мінеральні ресурси* ще недостатньо розвідані. У Новій Гвінеї на шельфі виявлені родовища нафти, на самому острові – мідь, залізна руда, марганець, платина, срібло. Нова Каледонія багата на нікель, Фіджі – на срібло, Нова Зеландія – на кам'яне вугілля, срібло, золото.

Річки й озера є переважно на великих гористих островах у західній частині Океанії, і майже зовсім їх немає або вони незначні на вулканічних і коралових островах. Майже всі великі річки починаються високо в горах, тому мають великі запаси гідроенергії.

Багатство Океанії – *тропічний ліс* (мал. 69). Середня лісистість островів – 49 %. На коралових островах рослинність збіднена, а подекуди природна рослинність майже не збереглася. Внутрішні лагуни оточують мангри. Значні також *ресурси океану*, перш за все біологічні. Шельфова зона великих островів містить невеличкі родовища нафти і природного газу.

Більшість країн Океанії мають значні *рекреаційні ресурси*. Тут чудові пляжі, на яких можна не лише відпочивати і засмагати, а й займатися серфінгом. На території Океанії створено 14 національних парків площею більше ніж 25 тис. км² і понад 1 тис. заповідників і природних резерватів.

Багатством Океанії є її *населення*, яке різниться за расовими, мовними ознаками, за історико-культурною спадщиною. На атолах переважно населений лише один головний острів, в окремих випадках – два, і виключно рідко – велика кількість островів. До того ж в Океанії є чимало незалюднених островів. У більшості країн Океанії частка міського населення невелика. Виняток становлять лише Нова Зеландія (86 %) та Маршаллові Острови (73 %). У решті країн у містах мешкає менше від 1/2 населення. В Океанії немає жодного міста, населення якого становило б понад 1 млн осіб, великі міста є лише у Новій Зеландії.

● **Сучасний стан господарства.** За рівнем економічного розвитку острівні країни Океанії належать до групи країн, що розвиваються. Ще на початку 1970-х років Океанія була майже повністю колоніальним регіоном. Економічний розвиток стримувався значною географічною віддаленістю островів від провідних економічних регіонів світу й одне від одного. Важливим чинником економічного розвитку країн Океанії є іноземні інвестиції. Особливий фінансовий вплив на розвиток регіону мають ТНК Австралії, Японії, США, Франції. Сферами економіки, розвитку яких у країнах Океанії приділяється першочергова увага, є сільське господарство, рибальство, лісозаготівля та лісовий промисел, місцева промисловість, туризм, транспорт.

Сільськогосподарське виробництво, здебільшого *тропічне землеробство*, є основою економіки переважної кількості країн. Суттєві риси сіль-

Мал. 69. Укриті лісом острови Палау

ського господарства – натуральний характер та обмежене поширення товарного землеробства. Тут сприятливі умови для вирощування кокосової пальми на узбережжі (мал. 70). Вулканічні ґрунти особливо придатні для вирощування бананів, батату, маніоку, кави, какао, ванілі, бавовнику, хлібного дерева. У дельтах річок вирощують рис.

Промисловість у більшості країн розвинена слабо й не задовольняє потреб

внутрішнього ринку. Значна частина підприємств зайнята переробкою сільськогосподарської сировини. На невеликих фабриках виробляють кокосову олію, тютюнові вироби, чай, консервовані фрукти і соки. Є підприємства, що виробляють одяг, взуття та інші споживчі товари. Розвинені *традиційні ремесла*: плетіння кошків, циновок, виготовлення художніх виробів із деревини й інших природних матеріалів, ювелірних виробів, сувенірів.

Транспорт відіграє істотну роль в економічному розвитку островів. Міжнародні перевезення здійснюються великими авіакомпаніями США, Австралії, Японії тощо. Залізниці є тільки у Новій Зеландії, Фіджі і Науру. На більшості островів автомобільні шляхи прокладені вздовж берегової смуги. На багатьох островах дороги вкриті відмерлими коралами, камінням тощо. Судноплавне сполучення має важливе значення як у міжострівних зв'язках, так і у зв'язках із материками. Велике значення має і прибережне судноплавство. Дві держави Океанії належать до країн із «зручними прапорами»: Маршаллові Острови і Вануату. Для мешканців дрібних островів основним засобом пересування залишаються коні, мотоцикл, моторолер або велосипед.

Туризм у регіоні став не тільки одним із джерел надходження іноземної валюти, а й важливою сферою економіки. Численні океанські країни (Фіджі, Тонга, Нова Каледонія, Вануату, Самоа) отримують від туризму загалом 20–30 % усієї іноземної валюти. Основною метою відвідування туристами країн Океанії є відпочинок. Сюди щорічно приїжджають до 8 млн туристів, зокрема у Нову Зеландію (3 млн), Гуам (1,5 млн), Фіджі (800 тис.). Приваблюють туристів сприятливі природні рекреаційні ресурси для відпочинку біля моря й у горах, унікальність та екзотичність природи, а також добре розвинена туристична інфраструктура і відмінний сервіс (мал. 71).

● **Зовнішньоекономічні зв'язки.** Зовнішньоекономічні зв'язки країни Океанії здійснюють в основному з Австралією, США, Японією, Великою Британією, Францією тощо. У їхньому експорті переважає мінеральна сировина, ліс, різноманітна сільськогосподарська продукція тощо. Імпортують здебільшого промислові та продовольчі товари.

Окремі країни мають стратегічне значення: у них побудовані військові бази США (Гуам, Гаваї), Франції (Нова Каледонія, Французька Полінезія). На Гавайях розташована відома всьому світу військово-морська база Перл-Харбор (центральна база Тихоокеанського флоту Військово-морських сил США). У середині ХХ ст. на островах Океанії проводилися випробування атомних і водневих бомб (понад 100 вибухів). Це негативно позначилося на природі й населенні островів.

Мал. 70. Кокосовий гай у Вануату

Мал. 71. Популярний курорт о. Гуам

ДЛЯ ДОПИТЛИВИХ

- 1 липня 1946 р. американці здійснили перше випробування атомної бомби на атолі Бікіні в Тихому океані. Через чотири доби французький інженер Луї Реар представив публіці свій винахід – роздільний жіночий купальник, який назвав на ім'я атолу. Л. Реар пояснив вибір назви тим, що бікіні має викликати вибухову культурну реакцію.
- На нашій планеті є тільки одна держава, що лежить одразу в Північній, Південній, Західній і Східній півкулях. Це Республіка Кірибаті, до її складу належить безліч розкиданих по Тихому океану островів.

**Запитання
і завдання**

1. У чому полягають особливості географічного положення Океанії? Які чинники завдають впливу на участь країн регіону в міжнародному поділі праці?
2. Охарактеризуйте сучасний склад Океанії: поділ на суб-регіони, співвідношення держав та залежних територій, специфіку форм правління та державного устрою.
3. Які види господарської діяльності визначають міжнародну спеціалізацію країн Океанії? До якого сектору економіки варто відносити кустарні промисли і ремесла Океанії?
4. Яка причина великої кількості військових баз іноземних держав в Океанії? Що вам відомо про протидію їхній діяльності з боку держав Океанії та світової спільноти?
5. Спираючись на доступні вам джерела інформації, спрогнозуйте перспективи економічного розвитку країн Океанії.

ОРІЄНТОВНІ ТЕМИ ДЛЯ ДОСЛІДЖЕНЬ

(за вибором учня/учениці)

1. Нова Зеландія – високорозвинена країна зі сприятливими умовами для ведення бізнесу.
2. Країни Океанії – регіон екзотичного туризму.

ПЕРЕВІРТЕ СЕБЕ
Тести з однією правильною відповіддю

1. До якого типу країн щодо Світового океану належить Австралія?
А острівна **В** континентальна
Б архіпелаг **Г** приморська
2. За показниками ІЛР, найрозвиненішою країною регіону Австралія та Океанія та другою у світі є:
А Нова Зеландія **В** Австралія
Б Федеративні Штати Мікронезії **Г** Королівство Тонга
3. До держав «переселенського капіталізму» належить:
А Папуа-Нова Гвінея **В** Тувалу
Б Нова Зеландія **Г** Вануату
4. У якій країні Океанії є міста-мільйонери?
А Нова Зеландія **В** Папуа-Нова Гвінея
Б Маршаллові Острови **Г** у жодній з країн регіону
5. Основне природне багатство Австралії – корисні копалини. Знайдіть помилкове твердження щодо цього питання:
А $\frac{1}{3}$ світових запасів бокситів **В** І місце за запасами цирконію
Б у десятці світу за запасами вугілля **Г** лідер світу за запасами газу

Тести на встановлення відповідності

6. Установіть відповідність між країнами та історико-етнографічними областями Океанії:
А Кірибаті, Маршаллові Острови, Науру	1 Меланезія
Б Тувалу, Федерація Мікронезії	2 Полінезія
В Папуа-Нова Гвінея, Соломонові Острови, Фіджі	3 Мікронезія
Г Нова Зеландія, Самоа, Тонга	
7. Установіть відповідність між країнами та столицями Океанії:
А Самоа	1 Сува
Б Фіджі	2 Порт-Віла
В Тувалу	3 Хоніара
Г Вануату	4 Фунафуті
Д Соломонові Острови	
8. Установіть відповідність між залежними територіями Океанії та країнами-метрополіями, які їх контролюють:
А США	1 Нова Каледонія, Таїті
Б Велика Британія	2 Острови Кука, Токелау
В Франція	3 Гуам, Північні Маріанські острови, атоли Мідвей, Джонстон
Г Австралія	4 острів Норфолк, острови Коралового моря
Д Нова Зеландія	

Тести з кількома правильними відповідями

9. Визначте столиці країн регіону Австралії й Океанії:
А Нукуалофа	В Джакарта	Д Веллінгтон
Б Маніла	Г Вашингтон	Е Порт-Морсбі
10. Визначте території в Океанії, що не мають суверенітету:
А Фіджі	В Острови Кука	Д Гуам
Б Соломонові Острови	Г Тонга	Е Нова Каледонія
11. Формальним главою яких держав регіону Австралія та Океанія є монарх Великої Британії?
А Австралія	В Федеративні Штати Мікронезії	Д Нова Зеландія
Б Кірибаті	Г Папуа-Нова Гвінея	Е Тонга

Тести з пропущеними відповідями

12. Корінними мешканцями Австралії є _____, які належать до _____ раси і сповідають _____ релігії.
13. Королівство Співдружності, федерація, світовий лідер за поголів'ям овець та запасами бокситів, є «геологічною коморою», що розташована у Південній півкулі: країна _____; столиця _____; регіон _____.
14. Країна-архіпелаг, що розташована у Південній півкулі; належить до групи країн «переселенського капіталізму», один із провідних експортерів яловичини, баранини, вовни, продукції молокопереробної промисловості: країна _____; столиця _____; регіон _____.

